

Ive Mažuran

Turska osvajanja u Slavoniji (1526.—1552.)

U v o d

U nastojanju produbljivanja historijskog znanja o prošlosti Slavonije tokom XVI. stoljeća, a ponukani novijim raspravama, koje se direktno ili indirektno dotiču Slavonije, nastojimo ovom radnjom iznijeti kronološkim redom najmarkatnije događaje prve polovine XVI. stoljeća, kada je vršena okupacija Slavonije od Turaka. Naime, u posljednje vrijeme sve intenzivnijim proučavanjem i objavljivanjem izvorne građe, a naročito iz turskih arhiva, mnogi do tada respektirani historijski fakti, gube sada snagu dokaznog sredstva. Istaknuti naši historičari-orijentalisti unose sve više svijetla u to inače tamno razdoblje nacionalne historije obogaćujući naše znanje o strukturi spahijsko-timarskog sistema, organizacionoj strukturi vlasti, pojedinih vojnih redova, te opće rečeno o društveno-ekonomskim odnosima za vrijeme turske okupacije. Proširivanjem ovog znanja i produbljivanjem pojedinih fakata te ukazujući na zakonitost kretanja društvenih snaga i razaranje postojećeg društveno- ekonomskog organizma, interesantno je podvući, da se u tim radovima, što u krajnjoj liniji za njih i nije bitno, javlja niz netočnosti, koje se odnose na okupaciju Slavonije od Turaka. Tako se za mnoga slavonska mjesta navode pogrešni datumi, kada su ona prešla u tursku vlast, pa čak i za ona, za koje je službena historiografija već odavno utvrdila točan datum.

Osim ovih činjenica potrebno je podvući i to, da u našoj historiografiji gotovo i nema radova u kojima je obrađivana ratna historija Slavonije za vrijeme najeзде Turaka. Istina, ti su događaji prilično detaljno obrađeni u Klaićevoj velikoj Povjesti Hrvata, ali citirana izvorna građa navedena je samo sumarno, tako, da je za onoga koji se bavi istraživanjem prošlosti Slavonije šesnaestog stoljeća vrlo teško povezati pojedine događaje sa izvornom građom, ili utvrditi odakle je i iz kojeg je djela crpljena. Zatim pored navedenih činjenica važno je istaći i momenat, da je poslije objelodanjanja ovog odličnog Klaićevog djela objavljeno dosta i izvorne građe, kojom se on nije služio, ili samo djelomično, tako da je potrebno izvršiti pojedine korekture i dopune.

Imajući u vidu spomenute činjenice nastojali smo da na temelju objavljene izvorne građe utvrdimo pojedina fakta i da dademo cjelovitu i zaokruženu sliku osvajачkih operacija Turaka u Slavonije, kao skroman prilog boljem poznavanju prošlosti Slavonije XVI. stoljeća. Cilj ovog rada nije, kako to proizlazi iz prethodnih riječi, a što je potrebno podvući, da dade cjelokupnu sliku prošlosti Slavonije za okupacije Turaka, nego samo za onaj period ratne historije od 1526.—1552. godine, kada je Slavonije bila osvajana i definitivno osvojena, a granice bez većih promjena fiksirane za čitavih pet decenija.

Odstupanja od osnovne zamisli ili ponavljanje već davno utvrđenih historijskih istina, nastojali smo svesti na najmanji minimum, a ukoliko je to ipak bilo potrebno, učinili smo toliko, da bi se pojedini događaji mogli lakše pratiti i međosobno povezivati.

Za bolji uvid u tok događaja prilažemo radu geografske karte turske Slavonije sa fiksiranim granicama izrađenim isključivo na izvornoj građi.

I.

Godine 1520. iza smrti sultana Selima I. zasjedne na prijestolje jedan od najznačajnijih turskih vladara, najveći osvajač u ratnoj historiji turskog carstva, Sulejman II. Koristeći se rezultatima vanjske politike svoga oca, pobjednika i osvajača Egipta, te prvog vjerskog poglavice čitavog islamskog svijeta, odmah po preuzimanju vlasti Sulejman razvija široku osvajačku djelatnost. Težište osvajačke politike nasuprot Selimu I. usmjerava prema zapadu. Već 1521. godine zauzima tako zvani ključ panonske nizine Beograd, a po okončanju rata sa Perzijom nekoliko godina kasnije, odluči da pokori i čitavu panonsku nizinu. Pod konac mjeseca aprila 1526. godine napusti s ogromnom vojskom Carigrad i zaputi se na vojnu. Veliki vezir Ibrahim paša idući kao prethodnica stigne u Beograd i već početkom mjeseca jula prebaci se u Srijem. Nekoliko dana iza njega stigne i sam Sulejman II. Put ih je vodio dolinom rijeke Dunava i Drave. Usput zauzmu sav istočni Srijem, zatim sva utvrđena mjesta na obali Dunava i Drave sve do Osijeka. Osijek im se preda bez ikakve borbe 8. VIII. 1526. godine,¹ i tu sagrade most i prebace vojsku preko Drave. Kada je međutim bilo završeno uspješno prelaženje vojske naredi Sulejman II., da se Osijek poruši. Desetak dana iza toga sukobi se ta ogromna vojska 26. VIII. 1526. god. na Mohačkom polju i hametice potuče malobrojne snage Ludovika II., koji zaglavi na bijegu. Kada su se poslije te katastrofe donekle pribrale snage i primirili uzbuđeni i zaplašeni duhovi, izvrši slijedeće godine 1527. despot Stefan Berislavić protunapad i osvoji od Turaka utvrde u Borovu, Erdutu i Vukovaru,² ali ih Turci ubrzo ponovo osvoje. U Srijemu ostade slobodan još jedino Morović, a kao obrana istočnog dijela Slavonije utvrde u Nijemcima i Ivankovu.

Uskoro iza toga izbiše u to vrijeme u Madjarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji žestoke stranačke borbe između pretendenata na ugarsko-hrvatsko prijestolje, Ferdinanda habsburgovca i Ivana Zapolje, tako da se ozbiljnije i nije pomišljalo na obranu od Turaka.

Već 28. maja 1528. godine javljaju dvorski savjetnici kralju Ferdinandu, da je sultan naredio sedmorici paša, da napadnu Morović, Nijemce, Jaruge i Novigrad i da ih pokore.³ Desetak dana iza primitka te

vijesti piše Ferdinand banovima Ivanu Karloviću i Franji Baćaniju, da su Turci opsjeli Morović, Jaruge i Novigrad, te im naređuje da tim mjestima priskoče u pomoć.⁴ Kako je završila ta opsada nema sačuvanih vijesti, ali je sigurno, da Turci tom prilikom nisu zauzeli spomenuta mjesta.

Napadi Turaka tokom 1528. godine nisu doveli ni do kakvih teritorijalnih promjena bilo u Srijemu ili Slavoniji, ali su zato bili uvod u novu vojnu Sulejmana II., koja ovaj puta nije imala cilj osvajanje Mađarske, nego Beča.

Početkom 1529. godine naredi sultan da se podigne most kod Šabca i obnovi porušeni Osijek. Već mjeseca aprila bilo je javljeno kralju Ferdinandu, da kod Šabca Turci grade most i podižu drveni kaštel u Osijeku, a da gradnjom zapovijeda neki Mehmed-beg.⁵

Po završetku mirovnih pregovora između sultana i kralja Ferdinanda, koji završe potpunim neuspjehom, napusti desetog maja Sulejman II. Carigrad i zaputi se prema Mađarskoj.⁶ U istom mjesecu obavijesti Franjo Baćani kralja Ferdinanda, da je Slavoniji zaprijetila velika opasnost od Ibrahim-paše, koji će poharati sav kraj između Drave i Save.⁷ Nekoliko dana kasnije naredi Ferdinand banu Baćaniju, da se postara oko obrane, ističući da ni u kojem slučaju ne bi napuštao Slavoniju.⁸ Šesnaestog juna pošalje iz Palote Ladislav More Ferdinandu pismo, u kojem ga moli, da mu pomogne radi obrane Morovića, jer će ga u protivnom slučaju Turci u prvom naletu osvojiti.⁹

Pripremajući se za obranu od Turaka povjeri 23. juna Ferdinand upravu nad Krajinom u Slavoniji Ivanu Hoberdancu.¹⁰ Isti dan obavijesti o toj odluci ugarsko vijeće, požešku i vukovsku županiju i naloži im, da pomognu Hoberdancu pri obrani, a dva dana kasnije zapovijedi požeškoj županiji, da ustane protiv Turaka.¹¹ Pod konac mjeseca jula izda Ferdinand proglas pozivajući slavonsko stanovništvo na vjernost i borbu ne samo protiv Turaka, nego i njegovih neprijatelja.¹²

Međutim 17. VII. stiže Sulejman do Beograda, a 5. augusta bio je već kod Osijeka. 15. augusta pređe Dravu, a dva dana kasnije susretne se nedaleko Mohača sa Ivanom Zapoljem,¹³ odakle se uputi prema Beču.

Dok su Turci prolazili Srijemom i jednim dijelom Slavonije, nisu usput napadali utvrđena mjesta. Nijemci im se predadoše izgleda bez ikakve borbe, a u dnevniku Sulejmana II. stoji, da je i Morović 30. VII. priznao vrhovnu vlast sultana.¹⁴ Tom prilikom čini se, da je Morović samo nominalno priznao tursku vlast, jer i poslije završene opsade Beča moli Ladislav More 16. XI. kralja Ferdinanda za pomoć, radi obrane Morovića.¹⁵ Istog dana uputio je Ferdinand Moreu pismo naređujući mu, da se brine oko obrane Morovića.¹⁶ Dvadesetipetog novembra More se ponovo obraća Ferdinandu radi Morovića ističući, da ga više ne će moći održati.¹⁷ Prema tim vijestima izgleda najvjerojatnije, da su Turci zauzeli Morović na početku 1530. godine. Padom Morovića i Nijemaca osvojiše Turci čitavi Srijem i lijevu stranu Pobosuća. Granična linija išla je od utoka Bosutu u Savu, Bosutom do Vinkovaca, a od Vinkovaca zaobilazeći Korod i izbijajući iznad Osijeka na Dravu (vidi kartu I.).

U isto vrijeme dok su Turci osvajali Morović bjesni u Slavoniji građanski rat između pristaša Ivana Zapolje i kralja Ferdinanda. Glavni oslonac Zapoljinih snaga bili su najkrupniji slavonski zemljoposjednici,

zagrebački biskup Šimun i brat mu Petar Erdedy te gospodar virovičkog dominija, a kasnije i palatin na dvoru Ivana Zapolje, Ivan Banfi. U tim borbama učestvuju i Turci, čas na jednoj, čas na drugoj strani i koristeći taj građanski rat zauzmu pod konac mjeseca decembra 1530. godine Kobaš.¹⁸ U međuvremenu tokom 1531. godine počmu pristizati vijesti iz Turske, da se sultan ponovo sprema na vojnu. I zaista po isteku primirja 1532. g. krene Sulejman na treću vojnu u namjeri da osvoji Beč, ali dopre samo do Kisega. Junačka obrana Nikole Jurišića prisili ga na povratak. Pod konac mjeseca oktobra pređe Sulejman nedaleko Maribora Dravu i ode prema Osijeku, a bosanski snadžak Huzrevbeg preko Požege i Kobaša za Bosnu.¹⁹ Usput opustoše Turci veći dio Slavonije, a Požegu temeljito opljačkaju i spale.²⁰ Slijedeće godine uspije Ferdinandu da sa Turcima sklopi primirje, a uskoro iza toga priznaše njegovu vlast i najistaknutiji pristaše Ivana Zapolje, zagrebački biskup i Petar Erdedy. Stranka Ivana Zapolje izgubi s tim svoj oslonac u Slavoniji, a pogotovo poslije smrti njegovog najodanijeg sljedbenika i palatina Ivana Banfija. Tokom godina 1534. i 1535. stanje se u Slavoniji donekle smiri. Operacije Turaka bile su u to vrijeme najvećim dijelom usmjerene na zapadni dio Hrvatske.

Dok je Slavonija tih godina bila mirna od turskih napadaja, a kada su se smirile i stranačne borbe, dođe ponovo do trvenja među najkrupnijim slavonskim feudalcima, koji su se otimali za bansku čast. Glavni suparnici bili su zagrebački biskup Šimun i Ludovik Pekri. Međutim, kako su jedan i drugi bili prilično omraženi i zavađeni sa većinom plemstva, nisu bili poželjni na tom položaju. Da bi donekle smirio duhove pošalje 1536. godine Ferdinand za banskog namjesnika Nikolu Gerendija, ali mu većina hrvatskih feudalaca okrene leđa.²¹ Istovremeno dok su se hrvatski feudaltci gložili oko banskog dostojanstva, odluči Sulejman II. da napadne obezglavljenju Hrvatsku i da pokori Slavoniju.

Osvajanja Turaka u Srijemu i Slavoniji tokom 1526. i 1529. godine nisu vođena radi osvajanja Slavonije, a niti im je tada to bio cilj, nego već kao nužno potrebne mjere, da se osigura kako kopneni, tako i vodeni put za plodnu panonsku nizinu. Međutim, planirani napad 1536. godine bio je isključivo namijenjen Slavoniji, kada je ona stvarno prvi put i osvajana. Uslovi za taj napad bili su već prilično sazreli još 1530. godine, kada je pao Morović i Kobaš. U prvom naletu 1526. g. Turci nisu ni stigli da ocijene ekonomsku, a pogotovo stratešku vrijednost Osijeka, ali od 1529. godine došli su do zaključka, da onaj tko bude držao Beograd i Osijek može suvereno vladati nad većim dijelom panonske ravnice. Gledajući iz te perspektive došao je Sulejman do spoznaje, da bi trebalo čim prije proširiti taj mostobran na Dravi i osigurati mu osvajanjem Slavonije zaleđe. Povoljne prilike u carstvu, slabost obrane u Hrvatskoj, zatim kroz godine sistematsko uništavanje ekonomske podloge za organiziranu obranu Slavonije, te i psihološke pripreme za taj događaj, koji već nekoliko godina poput prijetećeg oblaka stoji iznad Slavonije, činile su se 1536. godine Sulejmanu kao najpovoljnije za taj odlučni, a za Hrvatsku i Slavonije sudbonosni korak.

Već u prvoj polovici 1536. godine počnu pristizati vijesti, da se Turci spremaju za rat. Hrvatsko-slavonski feudaltci odluče da im zapriječe upad u Slavoniju i krenu s vojskom prema Savi i utabore se na

Đilj gori iznad Broda. Petog jula šalje Pavle Bakić obavijest iz Raaba (Győr) savjetnicima kralja Ferdinanda, da se bosanski i smederevski sandžakbezi pripremaju na provalu i to vjerojatno u Slavoniju, te ih upozorava, da će Turci ako osvoje Ivankovo onda lagano osvojiti Đakovo i Gorjane.²² Nekoliko dana kasnije javi Bakić ponovo kraljevskim savjetnicima, da se Turci naveliko prikupljaju i da će u najskorije vrijeme izvršiti napad na Slavoniju, a u prvom redu na posjede despota Stefana.²³ Pod konac istog mjeseca javi donjo-austrijsko vijeće Bakiću, da mu je poznato, da će Turci preko Save, ali da ne zna druge pojedinosti, pa ga moli, da ih i dalje obavještava.²⁴ Početkom mjeseca augusta piše Bakić iz Pape savjetnicima, da su Turci prešli Savu i da su osvojili despotove posjede Brod, Jaruge i Novigrad, a osim toga još šest kaštela.²⁵ Vijest, da su Turci prešla Savu potvrdi pismom od 3. VIII. iz Varadina i titularni biskup Ivan iz Lunda.²⁶ Slijedeći dan javljaju kraljevski savjetnici Bakiću, da su primili njegove obavijesti, na kojima mu zahvaljuju, a ujedno ga obavještavaju, da će u slučaju veće opasnosti priteći u pomoć hrvatskoj vojsci Ivan Kacijaner sa dvanaest tisuća vojnika.²⁷ Istog dana upute pismo sudac i vijeće iz Ptuja Mihajlu Meixneru, štajerskom vicedomu u kojem mu jave, da su preko uhoda i od Petra Erdedya saznali, da su Turci prešli kod Broda Savu, ali da se hrvatska vojska s njima još nije sukobila.²⁸ Petog augusta javlja Aleksije Turzo donjo-austrijskom vijeću, da se hrvatska vojska nalazi kod Orahovice, a da bosanskom sandžaku Huzrev-begu dolazi u pomoć smederevski sandžak Mehmed-beg.²⁹ Dan iza toga piše Nikola Jurišić iz Kisega istom vijeću o provali Turaka u Slavoniju, a što se tiče hrvatske vojske kaže, da se je ona povukla pred Turcima u utvrđene gradove.³⁰ Desetog augusta javlja iz Đura Pavle Bakić, da su Turci zauzeli posjede despota Stefana i to: Dobor, Brod, Jaruge, Pleternicu, Novigrad i Garčin, gdje su odmah smjestili svoje posade, zatim Vinicu, Vratnu i Gerendu (Babinu Gredu), koje su spalili.³¹ Kralj Ferdinand obaviješten o tim događajima javi donjo-austrijskom vijeću 13. augusta, da je među hrvatskom vojskom došlo do teških trvenja i da će u slučaju veće opasnosti od Turaka poslati u pomoć vojsku na čelu sa Ivanom Kacijanerom.³² Dvadesetog augusta piše Pavle Bakić Ferdinandu iz Đura, da su Turci u Brodu smjestili posadu od 1500 vojnika i to po 500 bešlija, azapa i martoloza, a nedaleko Osijeka podižu na obali Drave neku utvrdu, odakle će moći nesmetano provaljivati i pljačkati po šimeškoj i zaladskoj županiji.³³ Tjedan dana kasnije piše Bakić ponovo Ferdinandu o prilikama u Slavoniji te mu javi, da su Turci osvojena mjesta dobro utvrdili odakle prijeti ostalim dijelovima zemlje velika opasnost. Osim toga, da je obaviješten, da su Turci zauzeli sv. Đurađ na Dravi nedaleko Osijeka i utvrdili ga, a zatim, da su podigli utvrdu na nekom mjestu zvanom Perechke, također na Dravi, udaljenom četiri milje od Osijeka.³⁴

Tokom slijedećih mjeseci izvještaji pograničnih zapovjednika nešto su potpuniji, ali uza sve to dosta netočni i kontradiktorni. Tako polovinom mjeseca septembra javlja Ladislav More, da su Turci za posljednjih 14 dana zauzeli trinaest što utvrda i kaštela, kao i Požegu, odakle se je gotovo razbježalo čitavo stanovništvo.³⁵ Tjedan dana kasnije obavijesti Pavle Bakić savjetnike kralja Ferdinanda, da će Mehmed-beg poslije osvajanja Đakova i Gorjana vjerojatno napasti Valpovo, grad Petra Pere-

nja.³⁶ Nekako u isto vrijeme poslao je i zagrebački biskup izvještaj, da su Turci u Brodu ostavili posadu od 1500 ljudi, i da su osvojili obadva kaštela zvana Gradište, zatim utvrde u Doboru, Jarugama, Novigradu i Dubočcu.³⁷ Pod konac mjeseca septembra javlja Luka Marenzy, da su Turci poslije opsjedanja Orahovice otišli u pravcu Mikleuša i Sopja, i da su nedaleko Sopja opustošili neko mjesto zvano Zyglagsack (Čadavica?), a stanovništvo odveli.³⁸ Tridesetog septembra piše iz Galgocza Aleksije Turzo kralju Ferdinandu, da se smederevski sandžak Mehmed-beg ponovo sprema, da zauzme koju od obližnjih utvrda u požeškoj županiji. Što se tiče stanovništva kaže, da su se mnogi razbježali i napustili svoja selišta, ali da ima priličan broj i onih, koji se predaju Turcima i prepuštaju se svojoj sudbini. Osim kmetova, piše Turzo, ima u tim krajevima i magnata, koji su skloni Turcima. Zatim naglašava, da je Mehmed-beg dao razglasiti po Slavoniji, da se onima koji svojevrijedno priznaju vlast Ivana Zapolje (t. j. tursku vlast) ne će ništa zla dogoditi i da će biti pošteđeni oni kao i njihov imetak. U vezi s tim kaže Turzo, da ima priličan broj onih koji se odazivaju tom pozivu i predaju se Turcima.³⁹ Početkom mjeseca oktobra pišu Ladislav More i Ludovik Pekri, da su Turci zauzeli Đakovo, Gorjane, Podgorač, Palinu, Nevnu, Sedlak, Subocki grad, Staru Gradišku i Korođ. Ujedno More dodaje, da su Orahovica i Našice također vrlo ugroženi.⁴⁰ Pod konac mjeseca novembra piše iz Dubrave zagrebački biskup Šimun banu Franji Baćaniju, da se Turci ponovo spremaju da izvrše napad u namjeri da zauzmu još koje mjesto ili da oplijene još neosvojeni teritorij. Zatim, da su obadva sandžaka t. j. smederevski i bosanski proglasili, da će onome, koji se pokori sultanu ili Ivanu Zapolji biti zagarantiran mir i sigurnost posjeda. Biskup ističe dalje, da se kmetovi odazivaju ovom pozivu i ne će da slušaju svoje zemljišne gospodare. Ne samo da se pokoravaju Turcima, nego čak prelaze i na muslimansku vjeru, a koliko je njemu poznato u vrlo kratkom vremenu prešlo je na islam oko 40.000 ljudi.⁴¹ Trećeg decembra obavijestio je zagrebački biskup o tim prilikama u Slavoniji i kralja Ferdinanda. U pismu mu javlja, da je smederevski sandžak Mehmed-beg u Slavoniji i da prikuplja svjež snage iz Bosne i priprema se za novi udarac. Stanovništvo je natjerano gotovo u očaj i prelazi na islam. Sa njegovog posjeda Sopja kmetovi su se gotovo svi razbježali, a on očekuje svaki dan, da će ga Turci zauzeti. Iz srednje Slavonije stižu glasovi, da se Turcima predaju kmetovi i plemići.⁴² Koncem mjeseca decembra piše iz Bužima Petar Keglević kralju Ferdinandu, da je zaprijetila velika opasnost i njegovom gradu Bijeloj Stijeni, koja se nalazi vrlo blizu Stare Gradiške, gdje su Turci smjestili dosta jaku posadu. Prilikom osvajanja Gradiške, kaže on, došlo je u Bijelu Stijenu dosta izbjeglica, među kojima je izbila zarazna bolest, od koje je u vrlo kratkom vremenu umrlo sedamdesetak osoba, a ukoliko ne prestane zaraza, Turci će bez borbe zauzeti grad, našto izgleda oni i čekaju.⁴³

Prema popisu osvojenih gradova, iako je taj popis netočan i dosta manjkav, zabilježeno je, da su Turci tokom 1536. godine osvojili u Slavoniji slijedeća mjesta: Ivankaovo, posjed Franje Zaja, Jaruge, Novigrad, Dobor, Brod, Dubočac, Dubovac, Palinu, Pleternicu, Garčin, Vinicu i Petnjegrad, posjede despota Stefana, Vedemlje, posjed Ladislava More, Zapolju, Ivana Borkafija, Staru Gradišku i Kraljevu Veliku, posjede Zrinskih

i vranskog priorata, Tarnje Blaža Krpića, Zdence, Gerendu (Babinu Gredu) Dionizija Ginjana, Vratnu Nikole Horvata, Berčin Petra Popri-lovića, Đakovo Franje Kapolnaja, Gorjane i Podgorač Petra Markoša, Sedlak Ivana Horvata, Subockigrad Bernardina Čenjeja, Korod Jakšića i Šagovinu Franje Tahija,⁴⁴ kao i Jasenovac porodice Svetačkih.⁴⁵

Iz navedenih podataka, poredanih kronološkim redom, ratne operacije, kao i strateške koncepcije Turaka prilikom napada na Slavoniju tokom 1536. godine mogu se dosta vjerno rekonstruirati. Prilike u zemlji, iako se baziraju na svega nekoliko sporednih historijskih vijesti dosta reljefno su izražene. Uoči same odluke, da se izvrši osvajanje Slavonije, izgleda, da su Turci prilično detaljno prostudirali i razradili plan napada.

Početkom mjeseca jula, poslije završnih priprema i koncentracije trupa krenu Turci u napad. Turska vojska kretala se je u dvije glavne udarne kolone. Jednu kolonu predvodio je smederevski sandžak Mehmed-beg, a drugu, bosanski sandžak Huzrev-beg. Kolona Mehmed-bega kretala se je od Morovića i Nijemaca putevima Pobosuća u pravcu Ivankova, Đakova, Gorjana, Podgorača i Orahovice. Jedan krak te kolone išao je u pravcu Broda, a drugi, preko Osijeka dolinom Drave prema Podravskoj Moslavini. Kolona bosanskog sandžaka Huzrev-bega, poslije uspješnog prelaska Save i osvajanja Broda, cijepala se je u nekoliko krakova koji su išli i to: jedan u pravcu Dubočca, Stare Gradiške, Cernika i Jasenovca, drugi u pravcu Đakova i Gorjana, i treći u pravcu Požege i Orahovice. Ovim snagama pridružile su se i vojne formacije iz Kobaša (vidi kartu II.).

Snage Mehmedbega zauzimaju Ivankovo, Cernu, Gradište, sav kraj između desnog Pobosuća i Save, zatim Đakovo, Gorjane, Podgorač i negdje između Đakova i Babine Grede susreću se sa vojskom Huzrev-bega. Dio snaga, koje su bile poslane od Osijeka, prodiru dolinom Drave, zauzimaju sv. Đurađ i zaposjedaju čitavu Podravinu gotovo sve do Podravske Moslavine i Sopja. Huzrev-begove snage razdijeljene u Brodu i Kobašu osvajaju redom sve utvrde uz Savu; uzvodno Dubočac, Staru Gradišku, Cernik, Subockigrad, Jasenovac i prodiru prema Kraljevoj Velikoj; nizvodno Trnjane, Novigrad, Jaruge, Garčin i Babinu Gredu. Centralni dio snaga osvaja utvrde Dubovac, Zdence (Brodске) i Drenovac u pravcu Požege, uključivši i Pleternicu, i prodiru prema Orahovici. Po osvajanju Đakova i Gorjana Mehmed-begove snage stignu na domak Našica i Orahovice.

Vojska hrvatsko-slavonskih feudalaca, utaborena na Dilj-gori, koja je imala zadatak, da zapriječi Huzrev-begovim snagama prelazak preko Save, poslije pada Broda povuče se u obližnje utvrde. Naglo prodiranje Mehmed-bega iz Srijema prema Đakovu i Gorjanima, zatim spajanje njegovih snaga sa snagama Huzrev-bega, prisili tu vojsku, u kojoj je u međuvremenu došlo do teških sukoba i razmirica, tako da je veći dio snaga napustio bojište, da se povuče prema Orahovici. Ostaci te vojske uskoro budu u Orahovici opsjednuti i teškom mukom odbiju turske napade. Nesposobnost njenih vojskovođa i zapovjednika, te svadljivost i nadutost krupnih feudalaca potpuno su upropastili čitavi pohod u ovako sudbonosnom času. Ta ista vojska mirno je promatrala nadiranje Huzrev-bega iz Bosne oklijevajući da ga napadne, kada je još imala izgleda na uspjeh. U tom oklijevanju dočeka i spajanje snaga obaju sandžaka i izgubi svaku mogućnost da se suprotstavi Turcima. Odlaskom većeg dijela vojske sa

bojišta, zatim, kada su Turci stjerali njene ostatke u Orahovicu i okolna mjesta u utvrde, ostade Slavonija potpuno bez obrane.

Ne uspjevši osvojiti Orahovicu upute se Turci prema Mikleušu i Sopju, te opljačkaju kraj između Našica, Mikleuša, Sopja i Drave. Početkom mjeseca septembra povuče se Huzrev-beg sa dijelom vojske u Bosnu, utvrdivši prije toga osvojena mjesta ostavljajući u njima dosta jake vojne garnizone. Smederevski sandžak postupi isto tako, ali ostane u Slavoniji prikupljajući svjež snage za daljnja osvajanja.

Prema geografskom smještaju osvojenih mjesta bilo je očito, da osvajanja Turaka u Slavoniji tokom 1536. godine nisu bila privedena u završnu fazu. Osim toga bilo je očito i to, da vojna 1536. g. nije u potpunosti ispunila postavljeni zadatak, t. j. da osigura zaleđe Osijeku, kao vrlo važnom mostobranu na Dravi, jer dok je god postojala slobodna utvrda u Valpovu, t. j. utvrda u rukama hrvatske vojske, o sigurnosti Osijeka nije moglo biti ni govora. Da bi se stigao taj cilj, bilo je potrebno zauzeti još koju važnu točku na geografskom planu Slavonije, a ujedno i osigurati novim pobjedama rezultate ove sjajne vojne, jer se Turci stvarno 1536. godie nisu ni imali s kim da bore za Slavoniju. Spretno i znalački izvedeni taktički potez hvatanja u kliješta teritorija između obronaka Papuka, Bilogore i doline rijeke Drave potpuno je uspio sa strateških pozicija, paralizirajući i onemogućavajući na taj način na tom terenu organiziranu obranu, a ujedno imperativno nalažući, da se ta kliješta u što doglednije vrijeme stegnu. Položaj tog teritorija poslije ovog kružnog osvajanja već unaprijed bio je osuđen na propast. Utvrđivanje mjesta ili eventualno podizanje novih utvrda na tom prostoru bilo je više nego riskantno, jer bi u danom momentu, kada Turci počnu stezati kliješta, našla se ta mjesta opkoljena sa svih strana i stajala bi kao usamljeni otočići u turskom moru. Promatrajući sa strateških pozicija kretanje turske vojske i osvajanje pojedinih ključnih točaka u Slavoniji bilo je jasno, da će u vrlo kratkom vremenu biti izgubljena i čitava Slavonija, iako tokom 1536. godine, kako je već spomenuto, nisu Turci realizirali postavljene zadatke.

Prilike u Slavoniji u vrijeme provale Turaka 1536. godine bile su više nego teške. Još od vremena Dožine bune 1514. g. klasne suprotnosti bivale su svakim danom sve nesnošljivije, a kodificiranjem Verböczyjevog Tripartituma feudalni odnosi u zemlji dosegli su svoju kulminaciju točku. Odnos feudalca i kmeta (u ovom slučaju seljaka-proizvođača) izražen je u punoj formi feudalnih odnosa. Seljak je naprosto postao oruđe prikovano uz zemlju u rukama zemljišnih gospodara. Provala Turaka i mohačka katastrofa 1526. g. dovela je do daljnjih zaoštavanja klasnih suprotnosti i do opće krize u ugarsko-hrvatskoj državi. Rješavanjem te krize izborom dvaju kraljeva i stvaranjem dvaju protivničkih tabora, odnosno vođenjem svom žestinom građanskog rata, ekonomske snage zemlje bile su gotovo upropaštene. U tom sukobu stranačkih i ličnih interesa, te u borbi za vlast, postaje Slavonija glavno poprište protivničkih snaga, izložena svim strahotama građanskog rata. Koristeći se ovim prilikama u zemlji, nesmetano prodiru u Slavoniju Turci provodeći sistematski plan razaranja ekonomske podloge na kojoj su bili zasnovani zatečeni društveni odnosi, te paralizirajući na taj način organiziranu obranu. Taj plan proveden uporno kroz jedan čitavi decenij uskoro dovodi do naglog

opadanja proizvodnje i slabljenja proizvodnih snaga, a paralelno s tim i do vrlo osjetljive depopulacije. U tim prilikama stanovništvo Slavonije našlo se je između dva žrvnja t. j. vlastite feudalne klase i Turaka. Bilo je sada pitanje kuda krenuti, da li bježati na zapad, odnosno ostati u okvirima istih nesnošljivih feudalnih odnosa ili se naprosto predati Turcima i prepustiti se vlastitoj sudbini. U poređenju sa zapadno-evropskim feudalizmom oblici spahijsko-timarskog sistema, što je donosila sa sobom turska okupacija, nisu bili još dosegli onu formu nesnošljivih klasnih suprotnosti kao na zapadu. Ne samo to, nego i sama struktura tog sistema bitno se je razlikovala od zapadnog feudalizma, iako je ona bila u cjelini feudalna. Upravo ti momenti bili su od bitnog značenja, jer su odnosi među klasama u Turskoj izražavani u blažim formama i snošljivijim oblicima. Demokratskost u postizavanju najviših vojničkih časti i posjeda davala je tom sistemu naročito posebno obilježje. Slavonski seljaci-kmetovi iz navedenih razloga gledali su u tom sistemu, kao neku vrst oslobođenja, promatrajući sistem, čisto kao sistem, sa stanovišta društvenih odnosa, iako je stav prema Turcima ostajao i dalje, kao stav prema okupatoru. Munjevitost kojom su Turci često vršili svoje osvajačke operacije nije u mnogim slučajevima ni pružala seljacima-kmetovima mogućnost dileme, kuda da se opredijele, ili da na vrijeme izvrše organizirani bijeg.

Tokom 1536. godine sve te komponente došle su do punog izražaja. Iz navedenih izvještaja vidi se, da je seljačko-kmetsko stanovništvo u Slavoniji masovno prelazilo na stranu Turaka. Ne samo to, da su se ti seljaci predavali Turcima, nego su čak i napuštali svoju pradjedovinsku vjeru i prelazili na islam, računajući, da će na taj način popraviti svoj ekonomski položaj i bar u izvjesnim granicama naći se u poziciji povlaštene i priznate društvene klase. Munjevitost kojom su Turci vršili osvajanje Slavonije onemogućila im je masovno napuštanje svojih selišta. Osim seljaka bilo je prilično mnogo i feudalaca, koji su se predavali Turcima i prelazili na islam u nadi, da će sačuvati svoje posjede i zadržati u novonastaloj situaciji one iste pozicije, koje su i prije toga imali. Općenito uzevši koliko je god u to vrijeme bio težak položaj seljaka, toliko je bio delikatan položaj zemljaposjedničke klase u Slavoniji, ne računajući najkrupnije feudalce. Taj položaj, proizlazio je iz činjenice, da su brojni feudalci osvajanjem Turaka u Slavoniji gubili posjed za pobjedom, ili uopće čitave posjede, a neka dobra, ako su i uspjeli zadržati, uslijed pomanjkanja radne snage i uništene ekonomije, bili su prisiljeni sami napustiti i bježati pred Turcima, ostajući na taj način bez nikakvih realnih osnova za daljnju egzistenciju i prepuštajući se na milost darežljivosti vladara. Iz navedenih uzroka ti isti na ovaj način razbaštinjeni feudalci postajali bi neka vrst deklasiranih elemenata, kojima su od nekadašnjih prerogativa feudalne vlasti ostale još jedino feudalne titule i privilegije, ali samo na papiru. Realno ocjenjujući novonastalu situaciju, mogućnosti za sticanje novih posjeda postojale su vrlo male, jer njihovi problemi nisu bile tek usamljene pojave, nego već jedan cjelokupan nerješivi problem, koji je prelazio okvire snaga njihove klase i moći kraljevske vlasti, kao najizrazitijeg predstavnika feudalizma. Upravo iz tih razloga mnogi od feudalaca počinju šurovati sa Turcima, ili potpuno prelaziti na njihovu stranu i primati islam, okušava-

jući, da kažemo, i tu mogućnost izlaska iz nastale situacije, da bi možda na taj način sačuvali svoj društveni položaj i zaštitili posjede stečene feudalnim privilegijama, što je u svakom slučaju bilo vrlo riskantno i značilo je stavljati sve na kocku. Međutim seljačko-kmetske mase predavajući se Turcima računale su, da će osim spomenutih u izvjesnim granicama olakšica spahijsko-timarskog sistema, postići uklanjanje feudalne anarhije, zatim sigurniju zaštitu svojih interesa i osigurati toliko potrebni mir, koji Slavonija nije već decenijima imala. Nasuprot ovih dviju komponenata, t. j. dviju klasa sa različitim interesima, nastupaju Turci, koji imaju za krajnji cilj potpuno uništenje i likvidaciju zatečenih društvenih odnosa, ili da ih bar toliko apsorbiraju da izgube svoje prvobitno obilježje.

Osim toga iz spomenutih izvještaja vidi se i to, da su Turci odlično poznavali prilike u Slavoniji i da je njihov plan ekonomskog potkopavanja uništavanjem podloge za organiziranu obranu u potpunosti uspio. Zatim, da je dobro pripremljeni plan napada bio popraćen snažnom propagandom, koja je u Slavoniji imala vrlo plodno tlo. Svim stanovnicima, bez obzira na društveni položaj, garantiraju Turci ličnu sigurnost i posjednička prava, a osim toga, što je u to vrijeme bilo najvažnije, mir. Ta turska propaganda nije bila tada samo prazno i puko obećanje izdano na svoju ruku od pojedinih sandžakbegova, već je iza njih stajala snažna centralna vlast turskog carstva. Interesi te vlasti, kao vlasnika svih dobara u zemlji, iziskivali su takav popustljivi postupak, imajući u vidu intrese svoje spahijske klase, koja je ovisila od kontribuentskih masa. Uslovi za provođenje tih ciljeva u Slavoniji bili su, kao što se je vidjelo, dovoljno zreli, pa je onda sasvim razumljivo, da je centralna vlast u ovako stvorenim uslovima pokušavala da na što bezbolniji način zadovolji osvajačke apetite svoje feudalne klase, prividno stabilizirajući društvene odnose i otupljujući oštricu klasnih suprotnosti. Međutim sve te mjere imale su samo privremeni karakter, kao prelazni oblik, sve dok se nije turska vlast definitivno učvrstila u Slavoniji.

II.

Odlaskom Huzrev-bega u Bosnu i povlačenjem jednog dijela snaga, ostane u Slavoniji, kao što je već spomenuto, smederevski sandžak Mehmed-beg. Poslije kraćeg zatišja prikupivši svježije snage i utvrdivši osvojena mjesta krene ponovo u napad, iako je bilo već poodmaklo godišnje doba i nastupila zima. U ondašnjem načinu ratovanja sve vojne operacije obično su završavale početkom zime, osim izuzetnih slučajeva. Vojne snage povlačene su sa bojišta i odlazile su u već pripremljena zimovališta, ili su se vojnici jednostavno razilazili kućama i početkom proljeća ponovo se okupljali. Želeći se upravo okoristiti ovim načinom ratovanja i stečenom prednosti Turci i započnu zimsku ofenzivu. Cilj im je bio, da sa što manje napora osvoje još koje važno uporište od ionako već razbijenog neprijatelja, a sa druge strane, da predusretnu vojnu reakciju sa zapada t. j. Hrvatske i Austrije.

Niz mjesta za koje su stizali izvještaji, da su ih Turci već u prvim mjesecima ratovanja zauzeli, ostala su i dalje slobodna, ali su bila u

takvom stanju, da je bilo pitanje samo vremena, kada će pasti u turske ruke. Tvrdi gradovi Požega, Kraljeva Velika, Subockigrad i Korod preživjeli su siloviti nalet Turaka 1536. godine i nasuprot brojnim izvještajima, koji govore o njihovom padu, bili su tada još uvijek izvan doseg turske vlasti.

Započinjujući zimsku ofenzivu usmjeri Mehmed-beg glavninu svojih snaga u pravcu Požega u namjeri, da je pod svaku cijenu osvoji. Njemu pritekne u pomoć bosanski sandžak Huzrev-beg. Pod konac mjeseca januara 1537. godine piše zagrebački biskup kralju Ferdinandu, da je Mehmed-beg sa vrlo jakim snagama opsjeo ili Požegu ili Kaptol pokraj Požega, a i u Jasenovcu su također Turci, odakle prijeti velika opasnost. Što se tiče pomoći Požegi, javlja, da je nije mogao poslati iz razloga, jer i sam ima vrlo malo konjanika u Sopju na Dravi, a plaši se, da će uskoro Turci i Sopje opsjesti. Dok piše ovaj izvještaj, kaže, da je došao njegov čovjek iz Sopja, koji ga je obavijestio, da se Mehmed-beg sprema poslije osvajanja Požega, da napadne Pakrac. Osim toga, da se oko Vučina čuju topovi, vjerojatno turski.⁴⁶ Drugog februara jave Pavao Bojničić i Ladislav Krnčić, blinjski kaštelan Petru Kegleviću, da su kod Jasenovca razbili Turke.⁴⁷ Isti dan i zagrebački biskup Šimun ponovo je obavijestio kralja Ferdinanda, da Turci opsjedaju ili Požegu ili Kaptol pokraj Požega.⁴⁸ Međutim dok su stizali ovi izvještaji osvoje 15. januara 1537. godine Turci Požegu, a 25. januara Kaptol pokraj Požega.⁴⁹

Vijest, da je Požega pala u turske ruke, uzbudi još više i onako već uznemirene i zastrašene duhove. Petog februara 1537. g. obrati se Franjo Tahí kralju Ferdinandu izlažući teško stanje u Slavoniji i zamoli ga da čim prije uputi pomoć, jer će u protivnom Turci osvojiti ne samo čitavu Slavoniju, nego i kraljevstvo. Njegov bivši grad Šagovinu Turci su utvrdili i obnovili, odakle vrše sistematski pljačku.⁵⁰ Istog dana obavijestio je i Mihajlo Szentivanyi Franju Baćanija, da su Turci došli do Mogor-grada i Kreštelovca, te da su iz Međurića otjerali prikupljeno žito, zatim da je Požega zauzeta, Mikleuš napušten, a položaj Orahovice vrlo težak.⁵¹

Prilike u Slavoniji ozbiljno zabrinu kralja Ferdinanda. Vijesti koje je primao od krajiških zapovjednika iz dana u dan govorile su o sve težem stanju u zemlji i sve većoj opasnosti od Turaka. Hrvatsko-slavonski feudalci, kako se vidi iz sadržaja pojedinih obavijesti, pokazivali su punu spremnost, da se odlučno suprotstave turskoj najezdi. Negdje između 16. i 21. februara odluči Ferdinand da pošalje u Slavoniju kao pomoć Ivana Kacijanera, o čemu odmah izvijesti Franju Tahíja.⁵² Odlučnost i dobra volja u davanju pomoći za obranu od Turaka ne samo hrvatsko-slavonskih velikaša, nego i staleža čitavog kraljevstva posluži Ferdinandu kao vrlo povoljna prilika, da pređe u protunapad i da pokuša odlučnom vojnom ponovo zauzeti Slavoniju. Vrhovnim zapovjednikom planiranog pohoda bude imenovan, kao prokušani vojskovođa, Ivan Kacijaner. Nekoliko dana iza te odluke bude sazvan i hrvatsko-slavonski sabor u Križevcima, na kojem bude raspravljeno niz pitanja i donešeno više zaključaka u vezi planiranog vojnog pohoda.⁵³ Ali kako je tom prilikom bilo okupljeno vrlo malo krupnih velikaša, zaključci se gotovo i nisu provadali u djelo. Polovinom mjeseca aprila sastane se sa-

bor ponovo u Križevcima na kojem bude zaključeno, da se u prvom redu proglasi do 25. XII. 1537. godine u čitavom kraljestvu mir, jer su svađe i razmirice među velikašima neprestano bjesnile. Zatim, da se podigne četa od 800 konjanika i 200 pješaka za obranu zemlje, kojom će zapovijedati Ludovik Pekri namjesto zemaljskog kapetana, koji iz pomanjkanja vremena nije bio izabran. Osim toga, da svaki velikaš i plemić od deset selišta daje po jednog pješaka, ili da to isto učini deset jednoselaca zajedno. Za uzdržavanje te vojske bude određeno, da se ubire u čitavoj zemlji porez u visini jednog forinta, koji se ima ubrati u roku od osam dana i predati rizničaru Emeriku Bradaču. Međutim, ako bi se netko protivio ovom zaključku, da se prema njemu primjeni sila. Da se osigura uz povoljnu cijenu hrana za ovu vojsku, bude određen i cijenik, te formiran odbor, koji je imao paziti, da li se trgovci i dobavljači pridržavaju cijenika. Što se tiče vojnih akcija bilo je zaključeno, da se u tim pitanjima radi u suglasnosti sa vrhovnim zapovjednikom Ivanom Kacijanerom.⁵⁴

Saborske zaključke odobri kralj Ferdinand drugog maja, ističući da se i nadalje radi u najboljem sporazumu sa Kacijanerom,⁵⁵ a istovremeno pozove slavonske staleže da dadu potrebnu pomoć obrani zemlje.⁵⁶ Videći kralj, da su staleži spremni na sve žrtve, zatraži od njih da se listom dignu na oružje zajedno sa svojim banderijama i da se pobrinu za prevozna sredstva radi opskrbe vojske sa hranom.⁵⁷ Ispunjavajući kraljeve zahtjeve na saboru održanom 17. VI. 1537. godine u Križevcima bude zaključeno, da za sastav banderijalne vojske stave na raspolaganje pojedini velikaši i plemići i to: zagrebački biskup Šimun Erdedy 300 konjanika, Ludovik Pekri 200, knezovi Zrinski 100, Gašpar Ernušt od Čakovca 200, Franjo Baćani 100, Petar Erdedy 200, Toma Nadaždi 100, Petar Keglević 60, Franjo Tahy 25, Stjepan Banfi 60, Ladislav More 100, knez Vuk Frankopan 25, Stubenberger 32, Stjepan Đulaj 25, Pavao Ratkaj 12, Emerik Bradač 6, imanje Susjedgradsko 32, grad Samobor 25, zagrebački kaptol 40, kaptol čazmanski 20, samostan lepoglavski 8, udovica Dežefi 12 i nasljednici Pavla Kerečenija 8; ukupno 1690. Što se tiče podvoza bilo je zaključeno da će dati kola: Petar Erdedy 32, Ladislav More 25, knezovi Zrinski 25, Gašpar Ernušt 36, Franjo Baćani 25, zagrebački kaptol 20, kaptol čazmanski 15, Cesagrad 20, Susjedgrad 10, grad Samobor 5, Petar i Vuk Keglević 15, Stjepan Đulaj 5, Pavao Ratkaj 5, donji i gornji grad Križevci 10, općina Gradac (Zagreb) 6 i Ivan Turoci 6; ukupno 260. Za svaka kola u kojima je bilo upregnuto 6 konja bilo je određeno da se daje 20 krajcara dnevnice. Glavnin dobavljačem hrane bude određen zagrebački biskup Šimun Erdedy. Da ne bude kriomičarenja sa hranom, koju su neki prodavali Turcima, bilo je zaključeno, da će na kriomičare u Podravini paziti sam Šimun Erdedy, zatim Ladislav More i Stjepan Banfi, a u Posavini familija Svetački i službenici grada Kraljeve Velike.⁵⁸

Dvadesetidevetog juna odobri kralj Ferdinand zaključke sabora izražavajući svoje zadovoljstvo, a istovremeno zatraži, da se ti zaključci u cijelosti ispune.⁵⁹

Istovremeno dok su donošane ove odluke sabora bio je već okupljen prilično velik broj vojske kod Koprivnice. Vojska je stizala u tabor sa

svih strana kraljevstva. Međutim, čim su Turci saznali za ove pripreme sazove smederevski sandžak Mehmed-beg hitno okolne sandžake na dogovor u Vukovar i to: Huzrev-bega bosanskog, Džafer-bega zborničkog, Ahmed-bega kruševačkog i Murad-bega kliškog.⁶⁰ Poslije dogovora utvrde Turci okolna mjesta, snabdiju ih hranom i pojačaju posade, a naročito Osijek. Još trećeg maja 1537. g. obavijestio je Ludovik Pekri kralja Ferdinanda, da se Turci okupljaju i to, snage bosanskog sandžaka na Vrbaškom polju, a Mehmed-bega smederevskog po Srijemu i okolici Osijeka. Zatim, da su Turci zauzeli utvrdu Novigrad u požeškoj županiji, posjed Ladislava More.⁶¹ Nekako u isto vrijeme osvoje Turci i utvrdu Sopje na Dravi.

U međuvremenu dok su Turci vršili koncentraciju trupa radi obrane, u Kacijanerovom taboru pripreme se tekle vrlo sporo. Tek pod kraj mjeseca augusta i početkom septembra mogao je započeti vojnu. Put ga je vodio dolinom Drave i on se teško probijao neprohodnim i kišom raskvašenim terenom u pravcu Osijeka. Tokom čitavog puta snabdjevanje mu je bilo vrlo otežano, pa je vojska neprestano patila od gladi, a uz to i bolesti. Napokon pod konac mjeseca septembra stigne ta iznurena i desetkovana vojska do Osijeka, ali više nije imala snage da ga napadne ili eventualno opsadom prisili na predaju. Poznavajući teško stanje u redovima Kacijanerovih snaga Turci su namjerno izbjegavali otvorenu bitku, želeći neprestanim uznemiravanjem i manjim čarkanjima još više dezorganizirati i oslabiti neprijatelja. U međuvremenu je glad u taboru dosegla takav stepen, da je Kacijaner bio prisiljen krenuti umjesto pobjedonosnog pohoda u potragu za hranom. Lutajući od mjesta do mjesta ne postigavši željnog cilja, stigne sa gotovo prepolovljenom vojskom do Gorjana, gdje bude, kao što je već poznato 9. oktobra 1537. godine, hametice razbijen. Ovim teškim porazom bitka za Slavaonije bila je definitivno izgubljena. Turci su sa relativno malim snagama sačuvali stečenu prednost i gotovo za dva stoljeća osigurali vladavinu u Slavoniji.

Neuspjeh Kacijanerove vojne, od koje se mnogo očekivalo, izazvao je buru negodovanja. Opasnost od turske najezde postala je sada još očitiya iziskivajući sve veće i teže napore, da se očuva bar ono što se još može očuvati. Mjesto Kacijanera, koji je sramno pobjegao sa bojišta i napustio vojsku, imenuje Ferdinand vrhovnim komandantom u Slavoniji Nikolu Jurišića.⁶² Uskoro iza toga bude sazvan za 5. novembra 1537. g. sabor slavonskih staleža u Dubravi. Tom prilikom obavijesti Nikola Jurišić prisutne staleže, da kralj traži od ovog sabora, da on pošalje svoje poslanike u Graz, gdje bi oni zastupali interese Hrvatske i Slavonije radi obrane od Turaka. Taj zahtjev bio je vrlo delikatne prirode, jer hrvatski ustav tako što nije predviđao. Ipak sabor donese zaključak, da se poslanici pošalju, iako je taj čin bio protuustavan.⁶³ Poslaničku delegaciju primi lično kralj Ferdinand izražavajući svoje zadovoljstvo i uruči joj svoje propozicije u vezi organizacije obrane granica od Turaka.⁶⁴ Odaslani poslanici odgovore kralju, predlažeći da se poveća broj vojnika na granici, osobito šajkaša, zatm, da se srede odnosi sa Ivanom Zapoljom i da u narednim vojnama lično kralj vodi svoje čete.⁶⁵ Upoznavši se sa prijedlogom poslanika Ferdinand im uruči odgovor, na koji poslanici odgovore, da je što se tiče gradnje šajki, potrebnih za obranu granice, zgodnije

da se one grade u naseljenim mjestima, koja su sigurnija od Turaka, te predlože mjesta pogodna u kojima bi se spremala hrana potrebna za vojsku. Osim toga, nadopunjujući prijašnje prijedloge navedu sva ona mjesta, koja bi trebalo opskrbiti pješadijom i puščanim prahom u Hrvatskoj i Slavoniji. Od slavonskih mjesta navedu: Kraljevu Veliku Tome Nadaždija, Subocku, Novsku i Britvičevinu plemića Svetačkih, Rasu i Pakrac knezova Zrinskih, Bijelu Stijenu Petra Keglevića, Petrovinu Ludovika Pekrija, Čaklovac i Kamengrad Franje Tahija, Zelinjak i Sirač plemića Kaštelanfija, manastir Sredice Tome Nadaždija, Kreštelovac Franje Baćanija, Dijanovac Petra Palfija, Dišnik različitih plemićkih familija, Vučin Urbana Baćanija, Orahovicu Ladislava More, Bijelu i Oporovec Franje Kapolnaja, Drenovac i Mikleuš nekada Ladislava Banfija, Korođ Baltazara Banfija. Brezovicu plemića Kerečeni i Kružića, Pašinec Jurja Paške i Račicu sv. Ivana Franje Tahija.⁶⁶ Na ove prijedloge slavonskih poslanika uskoro odgovori kralj Ferdinand ističući da ih općenito prihvaća i odobrava. Na molbu istih poslanika istovremeno obeća, da će u najskorije vrijeme imenovati banove po starom običaju kraljevine, a devetog decembra 1537. godine obavijesti iz Kremsa hrvatsko-slavonske staleže, da za banove postavlja Tomu Nadaždija i Petra Keglevića.⁶⁷ Istog dana pozove i hrvatske velikaše da dođu na sabor u Križevce, koji se ima sastati 6. januara 1538. godine.⁶⁸ Zakazani sabor sastane se u ugovoreno vrijeme, gdje budu doneseni zaključci stilizirani u 26 članaka odnoseći se najvećim dijelom na organizaciju obrane zemlje i pomoći kralju u narednoj vojni.⁶⁹

Dok su ovako tekle pripreme poslije Kacijanerovog poraza za obranu od Turaka u Hrvatskoj i Slavoniji, povuku se okolni sandžaci u svoje sandžakate, a u Slavoniji ostane jedino smederevski sandžak Mehmed-beg, brineći se oko utvrđivanja osvojenih mjesta. Prije samog odlaska ostavi Huzrev-beg nešto vojske na granici i to prema utvrdama uz Savu. Želeći se što bolje učvrstiti i osigurati od iznenadnog napadaja ponude Turci primirje do 23. aprila 1538. godine.⁷⁰ Taj predah bio im je vrlo potreban, da priberu nove snage i da organiziraju vlast formiranjem novog sandžakata sa sjedištem u Požegi.

U neposrednoj blizini Osijeka i poslije Kacijanerove vojne stajao je i dalje slobodan tvrđi grad Korođ. U prijedlozima slavonskih poslanika podnesenim kralju Ferdinandu poslije održavanja križevačkog sabora 6. novembra 1537. godine spominje se i Korođ među ostalim utvrdama, koje je trebalo opskrbiti vojskom i puščanim prahom.⁷¹ A prilikom odvlačenja topova u Osijek, koje je ostavio Kacijaner pod Gorjanima napadne Turke posada Korođ-grada.⁷² Njegov položaj, iako je još mjeseca novembra bio slobodan, u najskorijoj budućnosti bio je neodrživ. Turci iz sasvim razumljivim razloga nisu mogli dugo trpjeti tu situaciju, da im u neposrednoj blizini Osijeka stoji jednu uporište odakle im prijeti opasnost. Dvadesetidrugog novembra, opisujući prilike u Slavoniji i osvrćući se na grad Korođ, kojega je posjedovao zajedno sa Baltazarom Banfijem, kaže Franjo Zaj, da u njemu nema ni praha ni olova, i da će ga iz tog razloga vojnici, koji se u njemu nalaze kao posada, morati napustiti najkasnije 25. novembra 1537. godine.⁷³ Prema tim vijestima izgleda, da je Korođ tada bio stvarno napušten, a sigurno je, da su ga Turci pod

konac 1537. godine zaposjeli. Od tada pa na dalje o njemu nema više vijesti, koje bi govorile u prilog njegovoj slobodi. Osvajanjem Korođa Turci su osigurali neposredno zaleđe Osijeka, a istovremeno i završili ratne operacije za 1537. godinu.

Međutim još prije ovih događaja, a neposredno iza Kacijanerovog poraza, sastanu se kaštelani iz Novske i Subocke, posjeda plemića Svetačkih, te kaštelani susjednih gradova, kako bi zajedničkim snagama uz pomoć kmetova ponovo osvojili od Turaka Jasenovac. Istovremeno upoznaju delegati hrvatsko-slavonskih staleža kralja Ferdinada, da zapriječi svim silama Turcima utvrđivanje Jasenovca, jer ako oni to učine bit će izgubljen dio Hrvatske uz Savu i rijeku Unu.⁷⁶ Negdje na početku 1538. godine uz pomoć Tome Nadaždija uspije kaštelanima oteti Turcima Jasenovac, zarobivši mnogo Turaka, a među njima Turan-bega Vilića i Kivan vojvodu.⁷⁶ Tako se plemići Svetački ponovo dočepaju izgubljenog posjeda, a Turcima bude zapriječen put za daljnje prodiranje dolinom Save.

III.

Poslije ovih događaja, koji su imali katastrofalne posljedice, prilike u Slavoniji donekle se smire. Još od 1537. godine nalazila se je Turska u ratu sa Venecijom, pa su njeni okolni sandžaci, t. j. sandžaci Bosne i Hercegovine imali pune ruke posla boreći se u Dalmaciji i mletačkoj Hrvatskoj. Želeći se upravo okoristiti ovim stanjem hrvatsko-slavonski banovi ubrzano rade na realizaciji zaključaka križevačkog sabora od 6. januara 1538. godine učvršćujući granicu. Međutim, kako Venecija nije tada mogla odolijevati turskoj sili, obrati se za pomoć, te nakon toga dođe do stvaranja tako zvane svete lige, koja je imala za cilj skršiti tursku moć, osobito na moru. Ligu su sačinjavali Venecija, papa Pavle III., car Karlo V. i Ferdinand I. Nekako u isto vrijeme dođe i do mirovnih pregovora između kralja Ferdinanda i Ivana Zapolje u Velikom Varadinu, kojima nakon punog decenija bude konačno okončan građanski rat. Međutim unatoč ratu Turaka sa Venecijom i sklapanjem velikovardinskog mira, kao i operacijama Sulejmana u Moldavskoj, položaj u Slavoniji bio je i dalje vrlo težak. Uza sve napore, vodeći rat na nekoliko strana, Turci su ipak nalazili slobodnih snaga, da vrše provale u Slavoniji i da osvajaju po koji grad u zapadnom dijelu Hrvatske. Još 30. januara 1538. g. izvijestili su banovi Petar Keglević i Toma Nadaždi kralja Ferdinanda o zabrinjavajućem stanju u Hrvatskoj i Slavoniji. Oni su tom prilikom istakli, da od zaključaka donesenih na saboru u Križevcima 6. I. 1538. g. ne će biti ništa ukoliko ih sam kralj ne potpomogne, kako je uostalom i obećao. Za nekih 400 konjanika raspoređenih između Drave i Save, od Virovitice do Kraljeve Velike, kažu, da nije dovoljno, da se suprostave manjim odredima Turaka, a kamo li dvojici sandžaka, koji imaju nekoliko tisuća konjanika i pješaka. Zatim, da su od zarobljenih Turaka saznali, da se u Gradiški okupljaju Turci i veliki broj martoloza, koji namjeravaju oplijeniti okolna mjesta, zaposjesti Jasenovac i obnoviti ga. Između ostalog 28. januara Murad-beg napao je Rasu, kojoj priskoči u pomoć posada iz Bijeke Stijene i prisili ga na uzmak. Istovremeno da su dva prebjega izjavila, da su poslani Turci prema Stupčanici i Baba-gori, da hitno nasijeku i pripreme potrebnu građu radi gradnje Jasenovca, iz

razloga što je Murad-beg morao odmah krenuti u Primorje. Položaj ban-skih snaga kod Jasenovca vrlo je kritičan, jer nemaju dovoljno niti konjanika niti pješaka, a ni brodova, pa ako Murad bude i htio obnavljati Jasenovac, ne će mu se moći ozbiljno suprotstaviti. Arhitekt, koji je trebao pregledati položaj i odrediti oblik kaštela u Jasenovcu nije stigao, a kako pričaju prebjezi Murad je već imao plan po kojem bi se utvrda izradila. Osim toga javljaju banovi kralju, da je u Slavoniji došlo do novog okupljanja pristaša Ivana Zapolje.⁷⁷

Opasnost od Turaka u tom kraju bila je i dalje vrlo ozbiljna, jer se 15. II. 1538. godine banovi utaboreni kod Ustilonje obraćaju ponovo kralju tužeći se, da kod Jasenovca nemaju gotovo nikakve pomoći, iako je na križevačkom saboru zaključeno da se ta pomoć dade.⁷⁸ Dan kasnije pišu oni opet iz Ustilonje, javljajući, da se u okolici Gradiške okuplja turska vojska pod Malkoč-begom, Murad-begom i Sauk vojvodom, te će kako čuju ponovo opsjedati Rasu ili popaliti gradnje u Jasenovcu. Naglašavaju da će Turci, ako osvoje Rasu, onda lagano osvojiti Pakrac i Bijelu Stijenu, pa u vezi s tim mole kralja da izda naređenje knezu Ivanu Zrinskom, da se i on sam pobrine oko obrane ne samo svojih gradova Rase i Pakraca, nego i okolnih utvrda, koje on drži u svom posjedu. Između ostalog jave, da su Turci početkom mjeseca (2. II.) provalili sve do Koprivnice. U vezi sa akcijama Kacijanera, pišu, da buni po Slavoniji plemiće.⁷⁹ Na molbe banova Petra Keglevića i Tome Nadaždija odgovori Ferdinand 20. februara, odnosno 27. obećavajući im u najskorije vrijeme pomoć.⁸⁰ Istovremeno dok je kralj slao banovima obećanja, oni ga izvijeste, da je uz Kacijanera pristao veći broj knezova i plemića, i da je kao njegov izaslanik poslan Valentin Terek kralju Ivanu Zapolji. Kacijaner se nalazi u Gvozdanskom kod knezova Zrinskih, gdje snuje, kako bi zajedno sa Turcima ratovao protiv kralja.⁸¹

Uviđajući zaista težak položaj na granici, gdje se je trebalo boriti ne samo protiv vanjskih, nego i unutrašnjih neprijatelja, naredi 12. III. 1538. godine kralj knezu Ivanu Zrinskom, da odmah uputi pomoć banovima oko gradnje Jasenovca, kako bi na taj način ispunio obaveze prema zaključcima križevačkog sabora.⁸² Spletke Ivana Kacijanera, izgleda, da ga nisu baš mnogo zabrinjavale, jer se je poslije sklapanja velikovarskog mira našao Kacijaner sam u procijepu. Opasnost od njegovih akcija u toliko je bila zabrinjavajuća, što je on počeo šurovati sa Turcima, pa je moglo kakvom nepažnjom doći do predaje koje važnije granične utvrde, što bi opet izazvalo osjetljive posljedice u čitavom sistemu obrane.

Tokom istog mjeseca izvještaji o nepovoljnom stanju na granici stizali su i dalje. Tako 26. marta 1538. g. jave Petar Keglević i Toma Nadaždi kralju, da su saznali, i da se tako govorka, da se Mehmed-beg sprema da osvoji Valpovo. Međutim, nasuprot ovim govorkanjima, kažu, sigurno, je, da su Turci dopremili Savom veće količine hrane u Gradišku, te da su provilili iz Bosne sa oko 3000 konjanika sve do Moslavine, odakle su odveli nekoliko tisuća ljudi i blaga i spalili veći broj sela. Zatim upozore kralja, da se kod kneza Zrinskog nalazi neki službenik Janković, koji stalno šalje Turcima razne izvještaje, ali im nije jasno, da

li on to radi na svoju ruku ili po volji i znanjem svog gospodara, naime kneza Zrinskog.⁸³

Uza sve ove nevolje, koje su se dešavale na granici, ipak uspije još tokom mjeseca aprila 1538. godine banovima Hrvatske i Slavonije da obnove Jasenovac, kao vrlo važnu obrambenu točku uz Save. Obnavljanjem Jasenovca slavonska granica dobila je još jedno čvrsto uporište, protežući se sada sa kompaktno grupiranim graničnim utvrdama od Drave sve do Save. Ovaj uspjeh, izgleda, bio je vrlo katkog vijeka. Naime, dok su stizali spomenuti zvještaji iznenada provale Turci iz Bosne i zauzmu 20. IV. 1538. godine tvrđ grad Dubicu. O događajima koji su slijedili iza toga pripovijeda historičar Isthuanffy, da su vojnici, koji su bili kao posada u Jasenovcu i Subockoj, prestrašeni padom Dubice, zapaliti te gradove i razbježali se. Te prilike sklonu Keglevića i Nadaždija, da bi zaštitili susjedne gradove, da pođu s vojskom u susret Turcima. Međutim, Keglević radi slabog zdravlja ostane kod kuće, tako, da je Nadaždi sam navalio iznenada na Turke u Jasenovcu i uz pomoć Marka Tomasovića otjerao ih iz grada. Zarobljeni plijen podijeli vojnicima, a grad razori.⁸⁴ Međutim interesantno je podvući, da u jednom pismu datiranom sa 9. majem 1538. g. zemaljski kapetan Nikola Jurišić, obraćajući se banovina Petru Kegleviću i Tomi Nadaždiju, smatra, da je Jasenovac još uvijek u rukama hrvatskih vojnika, ističući da je već obnovljen, pa čak i preporuča, da bi bilo potrebno smjestiti u grad posuda od oko 500 Hrvata, koji bi bili odani kralju, a njima bi zapovijedao sam ban.⁸⁵ Prema ovom pismu izgledalo bi, da Turci nisu još osvojili Jasenovac, a kamo li da je on razrušen. Naime, upoređujući izvornu građu očito je, da su ove dvije vijesti kontradiktorne ili, da je netko od njih dvojice slabo bio obaviješten o toku događaja. Izvorna građa u ovom slučaju daje punu prednost Isthuanffyu i prema svemu sudeći, izgleda, da se je taj događaj tako i zbilo, dok je Nikola Jurišić poput mnogih suvremenika, koji su komentirali događaje odmah po primitku prvih vijesti, bio u stvari nedovoljno obaviješten. Napori Nadaždija i Keglevića oko utvrđivanja Jasenovca završe na ovaj način potpunim neuspjehom. Turci si ponovo osiguraše dolinom Save put za daljnje prodore.

Uznemiren i zabrinut ovim nemilim događajem sazove ban Petar Keglević sabor u Zagrebu za 19. maja.⁸⁶ O svojoj odluci obavijesti odmah i Tomu Nadaždiju. Obavijest o saboru pošalje Nadaždiju i podban Andrija Tarnoci 12. maja iz Križevaca, upozoravajući ga, da su Turci utvrdili Dubicu, gdje su smjestili posadu od 40 janjčara, 100 martoloza i 300 konjanika, odakle stalno vrše provale.⁸⁷ Istog dana pošalje Petar Keglević pismo Tomi Nadaždiju, pozivajući ga na razgovor u Lobar-grad, odakle će zajedno krenuti na sabor u Zagrebu.⁸⁸ Samo tri dana kasnije javi podban Andrija Tarnoci Nadaždiju, da se sabor radi opsnosti na granici odgađa, ističući pored toga, da je u Požegu stigao novi turski vojvoda i odmah započeo na napadima, dok se Kacijaner momentano nalazi u Susjedgradu zajedno sa obojicom knezova Zrinskih.⁸⁹

Odgođeni sabor slavonskih staleža bude sazvan za 11. juna 1538. godine u Križevcima.⁹⁰ Uoči tog sabora sastanu se u Zagrebu 19. maja hrvatski staleži, gdje su vijećali o obrani zemlje poslije pada Dubice. Tom prilikom staleži se izjasne, da su spremni svim silama raditi na obrani

zemlje, ali ih pri tome mora potpomoći sam kralj, jer to prelazi okvire njihovih snaga.⁹¹

U očekivanju križevačkog sabora, a pritisnut teškim nevoljama, zamoli 26. maja 1538. godine Petar Keglević Ivana Ungnada, koji je u međuvremenu bio imenovan kraljevskim komisarom sa sjedištem u Ptuj, da ga novčano potpomogne, jer on ne prima niti plaće niti bilo koju vrst novčane pomoći, dok izdaci oko obrane granice bivaju iz dana u dan sve veći, a stanje sve nesnošljivije. Njegovi tvrđi gradovi Međurić i Kraljeva Velika su ugroženi, jer je sva okolica oko njih oplačkana i opustošena, tako da su kmetovi bili prisiljeni zatražiti da ih se preseli, jer će u protivnom stradati oni, njihove žene i djeca.⁹² Na ovo pismo odgovori Ungnad 31. maja, i pozove Keglevića u Ptuj na razgovor, da se posavjetuje oko obrane zemlje.⁹³ Poslije nekoliko dana vijećanja napusti Keglević Ptuj i uputi se na sabor u Križevce, gdje izvijesti staleže i sadržaju razgovora. A kada je Keglević obavijestio prisutne, da od Ungnada nije primio toliko tražen i potreban novac, iako mu je bio obećan, staleži se demonstrativno razidu.⁹⁴

Međutim, dok je sabor još vijećao napadnu iznenada po noći Turci Grabovnik (Kloštar), odakle otjeraju mnogo ljudi i blaga. Samo nekoliko dana kasnije provali i vojska bosanskog i srijemskog sandžaka prolazeći također noću pokraj Križevaca, sve do Koprivnice zarobivši mnogo ljudi i otjeravši veći broj stoke.

Šaljući izvještaj o razilaženju okupljenih staleža u Križevcima, javi podban Andrija Tarnoci Tomi Nadaždiju, da je Mehmed-beg sakupio oko Požege veći broj konjanika, odakle će sigurno kroz nekoliko dana, kako su čuje napasti Gudovac.⁹⁵

I poslije ovih događaja tražena pomoć nije stizala u Slavoniju. Ban Petar Keglević u nekoliko navrata javljao je kralju i njegovim komisarima, da će biti prisiljen odreći se banske časti, jer ne prima niti plaće niti bilo kakve pomoći, koja je granici i te kako potrebna. Ne samo da se je odricao banskog dostojanstva, nego je upozoravao kralja, da nije siguran hoće li moći očuvati svoje gradove Bijelu Stijenu i Ustilonju.⁹⁷ Napokon 20. novembra 1538. godine odgovori Ferinand na njegove vapaje, da je već poduzeo potrebne mjere za obranu Hrvatske i da će pomoć u najskorije vrijeme stići, upozoravajući ga pri tom, da budno pazi na svoje pogranične gradove u Slavoniji, naime Bijelu Stijenu i Ustilonju.⁹⁸

Dok je Kuglević tražio ovako pomoć, koja je dolazila samo u vidu obećanja, zatraže velikaši, da se sazove sabor na vijećanje.⁹⁹

Nekako u isto vrijeme počnu stizati vijesti, da je sultan završio ratne operacije u Moldaviji, i da je naredio lično Mehmed-begu da sa 20.000 ljudi napadne Slavoniju, Štajersku i Kranjsku.¹⁰⁰

Vijesti koje su stizale iz Turske, iako su često puta bile gotovo alarmanantnog sadržaja, ipak su upozoravale, da se oblak opasnosti sve više nadvija nad Slavonijom. Da bi se moglo donekle spremno dočekati Turke, bilo je potrebno čim hitnije nešto uraditi za obranu zemlje. Tih činjenica bio je Ferinand duboko svjestan, ali ni uz najbolju volju nije mogao nasmagati toliko sredstava, da se na tako ogromnom prostoru suprotstavi Turcima. Ne samo da je financijski problem bio vrlo složen, nego i unutrašnje prilike te trvenja između krupnih feudalaca slabili su

otpornu snagu zemlje. I spletke Ivana Kacijanera u Slavoniji, iako nisu pokazale nekih ozbiljnijih rezultata, ipak su, objektivno uzevši, praćene sa izvjesnom brigom, pa ih je trebalo, sigurnoti radi, u prvoj povoljnoj prilici likvidirati. Nastojeći ipak donekle ispuniti molbe pograničnih zapovjednika pošalje Ferdinand početkom 1539. godine u Slavoniju vojsku od 4000 Španjolaca, i preporuči je staležima, da joj budu na pomoći.¹⁰¹ Da bi se raspravila pitanja o obrani zemlje saveze za 24. aprila sabor u Križevce.¹⁰² Želeći udovoljiti potraživanjima Petra Keglevića, obaveže se, da će njemu ili njegovim nasljednicima isplatiti dužnu sumu od 20.000 forinti.¹⁰³ Međutim, zakazani sabor bude na molbu velikaša odgođen za 8. maja. Mjesto u Križevcima sabor se je trebao sastati u Dubravi.¹⁰⁴ Poslane španjolske čete imale su zadatak, da potpomognu obranu granice, i uz to, ukaže li im se prilika, da uhvate Kacijanera, te da na taj način bude konačno uklonjen taj diskreditirani i opasni spletkar.

Sazvani sabor sastane se, kako je bilo odlučeno, 8. maja u Dubravi. Prisutni se zahvale kralju na poslanoj pomoći, a nastojeći udovoljiti njegovim instrukcijama zaključe staleži, gdje da se odrede spremišta za hranu potrebna za španjolske čete, te da se sabere četa od oko 300 haramija, koji će progoniti turske martoloze. Njih će novačiti sam ban i raspoređivati po utvrdama na granici. Za izdržavanje te vojske odobren je i vanredni porez. Sabor zatim zaključí, da je svaki plemić dužan odazvati se banskom pozivu, kada zaprijeti opasnost od Turaka, jer će u protivnom izgubiti sve svoje posjede, koje će banovi zaposjesti i držati u ime kralja.¹⁰⁵

Dok je sabor još vijećao, poslao je ban Petar Keglević obavijest Nikoli Jurišiću, koji je u to vrijeme stajao s vojskom u Križevcima, da su Turci prešli Savu u namjeri, da preko Čazme opustoše sva mjesta do Zagreba, ali da su promijenili smjer, jer su saznali da se kod Križevaca nalazi vojska, prema Koprivnici i Varaždinu.¹⁰⁶ I zaista početkom mjeseca jula provale Turci sa oko 6000 ljudi harajući i paleći sela između Čazme, Križevaca i Dubrave, odakle su otjerali nekoliko tisuća ljudi i stoke.¹⁰⁷ Da li je tom prilikom došlo do kakvih okršaja nije nam poznato.

Poslije ovih događaja, pa sve do konca 1539. godine, bila je Slavonija uglavnom pošteđena od jačih turskih nasrtaja. Sulejman je dosta bio zaokupljen ratom na istoku sa Venecijom, a tako i okolni sandžaci ratujući u Dalmaciji i mletačkoj Hrvatskoj. Uviđajući neravnomjerno hrvanje snaga Ferdinand je znao, da će Venecija uskoro biti prisiljena zatražiti mir, i da će se tako raspasti sveta liga, pa je i sam poduzeo korake, da sa sultanom sklopi primirje. Taj korak bio mu je više nego potreban, da dobije na vremenu i da načini kraći predah, kako bi mogao ponovo preći u protunapad u Madjarskoj. Međutim unatoč smirivanja u Slavoniji i prestanka ratnih operacija, položaj na granici bio je i dalje vrlo težak. Poslane španjolske čete zadavale su više brige nego što je od njih bilo koristi, tako da su pojedini velikaši tražili od kralja, da ih opozove.¹⁰⁸ Pogranični gradovi i utvrde bili su slabo opremljeni, bez dovoljno hrane i ljudi, a pojedini velikaši u čijem su oni bili vlasništvu, nisu ih mogli bez kraljeve pomoći sami niti uzdržavati niti braniti. Tako po-
žunski sabor mjeseca septembra 1539. godine javlja Ferdinandu, da se

utvrda Dobra Kuća, posjed Franje Sekela, nalazi u najvećoj opasnosti, jer je Sekel ne može braniti, a nema niti jednog kmeta, pa moli kralja za hitnu pomoć.¹⁰⁹ Sličan izvještaj poslao je 3. oktobra i ban Toma Nadaždi pišući o obrambenim prilikama u Slavoniji, ističući, da Krsto Sveučki ni sam ne zna što da uradi sa svojim gradovima, naime da li da ih napusti ili spali. Dva kaštela su od drveta i to Britvičevina i Oporovac, koje može spaliti do temelja, ali gradovi Subocka i Novska su od kamena, pa ako ih i popali, nema dovoljno ljudi da poruše zidove i zatrpaju gradske jarke, te postoji mogućnost, da ih Turci kasnije lagano ponovo obnove.¹¹⁰ Isto mjeseca požunski sabor ponovo uputi predstavku kralju ističući potrebu opskrbe i pomoći graničnim utverdama, a naročito Dobrobroj Kući.¹¹¹

U međuvremenu šurovanje Ivana Kacijanera sa Turcima zabrinulo je i knezove Zrinske, a pogotovo, kada je Kacijaner zaprijetio, da će se predati Turcima zajedno sa Kostajnicom, koju su mu Zrinski za neko vrijeme ustupili. Ta prijetnja toliko je djelovala na Zrinske, da su odlučili riješiti se pod svaku cijenu tog neugodnog gosta. Njihovu odluku pospješila su uz to i primamljiva obećanja kralja Ferdinanda. Pod konac mjeseca oktobra dođe u Kostajnicu Nikola Zrinski, gdje dade ubiti, ili kako neki izvori tvrde ubije sam Kacijanera.¹¹² Ubistvo Kacijanera dočekali su mnogi velikaši sa otvorenim negodovanjem, a pogotovo potajne pristaše Ivana Zapolje. I sultan Sulejman, koliko se zna, bio je ogorčen radi tog ubistva, pa je zatražio od Ferdinanda da kazni Zrinske, ili ako on to ne učini, da će ih onda on sam preko svojih sandžaka satrti.

Međutim, dok su se ovako redali događaji na granici uspije Jeronim Laski da ugovori u Carigradu sa sultanom primirje na 6 mjeseci. Prema ugovoru primirje je stupalo na snagu 1. januara 1540. godine.¹¹³ Početkom iste godine imenuje Ferdinand Ivana Ungnada za zapovjednika hrvatsko-slavonske Krajine, a Petra Keglevića jedinim banom, jer se je u međuvremenu Toma Nadaždi zahvalio na banskom dostojanstvu.¹¹⁴

Unatoč ugovorenog primirja na granici ipak nije bilo mira, jer ni Turci, a ni pogranični zapovjednici nisu se pridržavali zaključaka mirovnih pregovora. Tako 29. januara 1540. godine napadnu knezovi Zrinski Turke kod Dubice i razbiju ih, a istodobno opsjednu Turci Pakrac.¹¹⁵ Poslanu vojsku, koja je trebala vratiti Turcima milo za drago, morao je na izričito traženje kraljice Ane ban Petar Keglević opozvati, kako se ne bi kršilo ugovoreno primirje.¹¹⁶ Ali bez obzira na poduzete mjere sa strane kraljice i bana, Turci su i dalje nastavili sa provalama i pljačkom. Murad-beg okupljao je snage na Levačkom polju, očekujući nedaleko Gradiške dolazak Mehmed-bega, koji je stajao kod Grgurevaca u Srijemu, pa da onda zajedničkim snagama pokušaju vratiti Zrinskim poraz za poraz.¹¹⁷ S obzirom na koncentraciju Turaka oko Gradiške, Petar Keglević je odmah obavijestio kraljicu Anu ističući opasnost koja prijeti čitavoj zemlji i moleći hitnu pomoć.¹¹⁸

Obaviješten o pripremama Turaka zatražio je i Ivan Zrinski pomoć od zemaljskog kapetana Ivana Ungnada, ali prije nego što je dobio odgovor, opsjednu Turci Zrin, Gvozdansko i Pedalj, opljačkaju imanja, ali budu pod gradovima suzbijeni.¹¹⁹ Provale Turaka na imanja Zrinskih nastavljene su dalje, kao i na granicama Slavonije, sve dok nije Huzrev-

beg naredio, da se prekine sa pljačkom.¹²⁰ Međutim i događaji u Mađarskoj i Erdelju odvratili su pažnju Turaka od Slavonije. Želeći iskoristiti nastalu situaciju, a naročito iza smrti Ivana Zapolje, odluči Ferdinand da provali u Mađarsku i da osvoji tvrđi Budim. Da bi lakše ostvario svoje nakane, a ujedno i da dobije na vremenu, pošalje u Carigrad Jeronima Laskog, da sa sultanom pregovara o produženju primirja. Pripremajući Laskog za taj zadatak imenuje ga prije svega hrvatsko-slavonskim banom, a zatim mu daje potrebne instrukcije radi vođenja mirovnih pregovora.¹²¹

Ferdinandove nakane, međutim, Turci su ubrzo prozreli i odmah pristupe koncentraciji trupa oko Budima. Već mjeseca septembra 1540. godine započnu i sa novim napadima u Slavoniji. Obrana granice iziskivala je danomice ogromne napore, a pogotovo kada se je mjeseca oktobra 1540. g. podložio Turcima Krsto Svetački zajedno sa svojim gradovima Novskom, Subockom, Britvičevinom i možda Oporovcem.¹²² Utvrde na slavonskoj granici, Kraljeva Velika, Međurić, Bijela Stijena i Pakrac, poslije ove predaje bile su sada neposredno izložene turskim napadajima. Polovinom mjeseca novembra iznenada prodru Turci i do Đurđevca, gdje se sukobe sa Petrom Keglevićem i budu suzbijeni.¹²³

Dok su manji odredi Turaka vršili ovako provale i pljačku na granici, okupio je u Požegi Arslan-beg vojsku požeškog sandžaka i uputio se na zapovijed Mehmed-bega prema Osijeku. I kliški sandžak Murad-beg pređe Savu i uputi se također prema Osijeku, gdje se sastane sa Murad-begovim snagama, odakle krene zajedno sa ostalim sandžacima u pravcu Budima.¹²⁴ U međuvremenu dok su Turci vršili ove pripreme u Slavoniji napadne Ferdinand Budim, ali poslije uzaludnih juriša bude prisiljen da se povuče.

Ratovanje i provale Turaka u Slavoniji od 1537. do 1540. godine nisu dovele ipak ni do kakvih teritorijalnih promjena. Sve te operacije vođene su u manjim razmjerima, imajući jedino za cilj ekonomskim slabljenjem neprijateljske pozadine učiniti obranu na granici nesposobnom i dezorganiziranom. Rat sa Venecijom, zatim u Moldavskoj, kao i prilike u Mađarskoj apsorbirale su najveći dio njihovih raspoloživih snaga, pa operacije u Slavoniji nisu ni mogle imati veći značaj, koji bi prelazio okvire lokalnih akcija područnih sandžaka i martoloških jedinica na granici. Ipak, uza svu ovu rascjepkanost snaga te su provale bile vrlo opasne za pogranični pojas, što je opet puni dokaz slabosti obrambenog sistema i bezkrvnosti feudalnih snaga. Uspjesi turskih akcija vidno su se očitovali u daljnjem smanjivanju stanovništva i slabljenju proizvodnih snaga, te potpunoj dezorganizaciji privrede, a posljedice tog stanja snažno su se odražavale na čvrstoći granično-obrambenog sistema. Predaja Krste Svetačkog i njegovih pograničnih utvrda bila je Turcima momentano dovoljan uspjeh, jer su im se sada pružile široke mogućnosti prodiranja dolinom Save. Granica prema Turcima u Slavoniji išla je tada od prilike ovako: Od Jasenovca na Savi preko Kraljeve Velike, Međurića, Bijele Stijene, Pakraca, Bijele, Dobre Kuće, Stupčanice, Vučina, Drenovca, Orhovice i Našica, a od Našica prema Valpovu, zatim od Valpova idući dolinom Drave, zaoblilazeći utvrde sv. Đurađ, Moslavinu i Sopje i izbijajući iznad Sopja na Dravu.¹²⁵ Ta ista granična linija postavljena je još 1537.

godine, uz neznatnu promjenu nastalu padom Korođa i predajom Novske, Subocke, Britvičevine i Oporovca, gradova Krste Svetačkog (vidi kartu III.).

IV.

Neuspjeh pod Budimom 1540. godine međutim nije obeshrabrio kralja Ferdinanda, nego on odlučio da i slijedeće godine t. j. 1541. ponovo okuša ratnu sreću. Pripremajući se za tu vojnu namjeru mu je bila da započne ratne operacije prije nego što je sultan mogao stići u Mađarsku sa glavninom snaga. Na ovu odluku nagonila ga je svijest o činjenici, da će sultan nastojati svim silama da se osveti za opsadu Budima, bez obzira da li se on sprema za rat ili ne. Prema tome vojna od 1541. godine imala je dvostruki zadatak, naime da prije svega predusretne sultana i da mu ostrim protunapadom osujeti plan. Gotovo svi tadašnji Ferdinandovi protunapadi započinjali su, kao po nekom pravilu, pod konac ljeta ili početkom jeseni, kada su Turci obično bili spremni, a da bi izbjegao tu istu grešku, odlučio Ferdinand, da se vojna 1541. godine započne već u rano proljeće. Tokom zimskih mjeseci on se grozničavo priprema, tražeći pomoć ne samo od českih nasljednih zemalja, nego i od njemačkog sabora. U tim pripremama nije zaboravio ni stanje granice u Slavoniji. Još 1. januara 1540. g. dao je novčanu pomoć knezovima Ivanu i Nikoli Zrinskom u svrhu lakšeg čuvanja i obrane njihovih pograničnih utvrda, a osobito Pakraca.¹²⁶

Već pod konac mjeseca aprila Ferdinand je bio spreman. Vojsci od nekih 20.000 vojnika imenuje za zapovjednika Vilima Rogendorfa, koji 3. maja 1541. godine opsjedne Budim. Kada su Turci saznali, da je Ferdinand poslao vojsku u pravcu Budima ubrzaju i oni sa pripremama. Uskoro stigne u Beograd veliki vezir Mehmed-paša i odmah započne sa koncentracijom snaga oko Mitrovice u Srijemu. U tu svrhu dade sagraditi most na Savi, radi pristizanja i prebacivanja vojske iz Bosne. Kod Osijeka utaborio se smederevski sandžak Mehmed-beg sa nekih 5.000 ljudi i većim brojem brodovlja, očekujući da mu se pridruže i okolni sandžaci.¹²⁷ U međuvremenu opsjedajući Budim, poslije nekoliko uzastopnih i neuspjelih pokušaja da ga osvoji, Rogendorf bude dolaskom Mehmed-paše prisiljen da se povuče preko Dunava u Peštu. Osim toga, svakog dana mogao se pojaviti pod Budimom i sam Sulejman II., čiji se dolazak svakog časa očekivao. No, umjesto povlačenja doživi Rogendorf pravu katastrofu, u kojoj i sam zaglavi od zadobivenih rana. Nekoliko dana iza te katastrofe stigne u Budim i Sulejman II. Poslije kraćeg zadržavanja, srediivši donekle prilike u tom dijelu Mađarske i pripojivši Budim turskom carstvu, stane se Sulejman pod konac mjeseca septembra vraćati u Carigrad. Pro-lazeći kroz Slavoniju osvoji usput tvrđi grad Našice.¹²⁸

Tokom čitave zime ostali su Turci i dalje u pripravnosti. Već početkom mjeseca februara 1542. godine započnu sa manjim provalama u Slavoniji. Negdje pod konac mjeseca februara napadne iznenada Murad-beg Orahovicu, koju je od straha pred Turcima napustio Ladislav More, i nakon nekoliko dana opsjedanja je zauzme.¹²⁹ Padom Orahovice obrana na slavonskoj granici pretrpjela je još jedan snažan gubitak. Što je bilo dalje iza tog osvajanja iz sačuvanih izvora nije jasno. Izgleda, da je Murad-beg tom prilikom zauzeo još koje mjesto, pretpostavljamo Mikleuš

i Drenovac. Kliješta formirana još 1536. godine između obronaka Papuka i doline Drave, počela su se sada sve više stezati.

Dok je Murad-beg vršio ovako osvajanje u Slavoniji, Ferdinand je pokušao da putem pregovora postigne priznavanje svojih prava na mađarsku krunu, i da s pomoću mađarskih plemića, koji nisu bili zadovoljni pripajanjem Budima turskom carstvu, izbaci Turke iz Budima. Nova vojna 1542. godine sa daleko većim brojem ljudi i ratne opreme završi kao i prethodnih godina potpunim neuspjehom. U tim bojevima pod Budimom i Peštom istakao se je u nekoliko navrata Nikola Zrinski. U znak priznanja i kao nagradu za vojne zasluge imenuje ga Ferdinand mjeseca decembra 1542. godine za hrvatsko-slavonskog bana.¹³⁰ Naime, još od 1541. godine banska stolica bila je ispražnjena, jer je Petar Keglević došao u sukob sa kraljem radi posjeda Gašpara Ernušta, Keglevićevog zeta, koji je umro bez nasljednika, a Keglević je te posjede nasilno prisvojio, a obudovjelu kćerku preudao za Ladislava Banfija. U nekoliko navrata Ferdinand je pozivao Keglevića da posjede vrati, ali svi ti pozivi bili su uzaludni, pa čak i zaključak požunskog sabora, da se Keglević proglasi nevjernikom i buntovnikom sa gubitkom života i svih imanja.

Još tokom ljeta 1542. godine, dok je Ferdinand pripremao vojnu na Budim, stizale su vijesti, da se sultan Sulejman ponovo priprema za rat.¹³¹ I zaista, poslije neuspjeha pod Budimom i povlačenja Ferdinando-vih snaga prikupljali su Turci tokom preostalog dijela jeseni i čitavu zimu vojsku i ratnu opremu. Cilj tog pripremanog vojnog pohoda bila je ponovo Mađarska. Na čelu vojske stajao je lično Sulejman II. U rano proljeće, naime, 26. aprila 1543. godine, napusti Sulejman Drinopolje¹³² i uputi se dolinom Dunava i Drave do Osijeka, a zatim u Mađarsku. Još prije nego li je sultan napustio Drinopolje nahrupe Turci pod zapovjedništvom Ulama paše iz Bosne u Slavoniju. Petnaestog aprila 1543. g. piše Ivan Ungnad Tomi Nadaždiju, da su Turci zauzeli Stupčanicu i Bijelu Stijenu, pa čak i Čazmu.¹³³ Historičar Isthuanffy opisujući te događaje, kaže, da je Ulama paša odmah u proljeće provalio u Slavoniju. Njemu se pridruži požeški sandžak Murad-beg. Ulama je u prvom redu napao Vučin (Voćin), kojega je branio Stjepan Paprotović, ali poslije njegove nesretne pogibije, posada se preda uz uvjet da može slobodno napustiti grad. Iza osvajanja Vučina osvoji Ulama Stupčanicu i Bijelu Stijenu.¹³⁴ Sličnu vijest zabilježio je i kroničar Vramec, gdje kaže, da je Ulama-paša zauzeo Vučin, Stupčanicu, Čaklovac i Bijelu Stijenu.¹³⁵ Osvajajući ova mjesta (osim Čaklovca) izgleda, da su Turci tom prilikom zauzeli i Dobru Kuću, Bijelu i Sirač. Iza ovih osvajanja krene zatim Ulama zajedno sa požeškim sandžakom Murad-begom prema Dravi, gdje opsjednu Valpovo.¹³⁶ Grad je branio Mihajlo Arky, opskrblivši se sa dovoljno hrane i ljudi, tako da je mogao dosta dugo odoljevati turskim jurišima. Međutim, dok su Turci opsjedali i bezuspješno jurišali na Valpovo približavao se je sve više i Sulejman II. Pod konac mjeseca juna stiže on pod Valpovo, koje se nakon gotovo dvomjesečne opsade preda 23. VI. 1543. godine.¹³⁷ Odmah po osvajanju Valpova pređe Sulejman kod Osijeka Dravu i ode u Mađarsku, gdje osvoji Šikloš, zatim Pečuh, Ostrogon i Stolni Biograd. Na povratku sa vojne, dok je još vijećao sabor u Banjskoj Bistrici, sazvan da raspravi o obrani zemlje,

iskoristivši pogodan momenat osvoji početko mjeseca novembra Murad-beg između Virovitice i Vaške utvrdu Brezovicu.¹³⁸

Pad Brezovice silno se je dojmio krajiških zapovjednika. Virovitički kaštelan Stjepan Tot i upravitelj grada Martin Pahi odmah su izvijestili zapovjednika Krajine Luku Sekela, da se Virovitica, kao i čitava Podravina padom Brezovice nalazi sada u životnoj opasnosti.¹³⁹ Njihovim izvještajima i molbama pridružili su se i ostali krajiški zapovjednici iz Kloštra i Đurđevca. Devetnaestog novembra 1543. godine piše Franjo Tah i Luki Sekelu, da Turci, kako se čini, namjeravaju opsjesti Viroviticu i tako postaviti međe negdje kod Kloštra.¹⁴⁰ Mjeseca decembra 1543. g. obavijestio je iz Križevaca i Mihajlo Forgač Luku Sekela, da je saznao, da se Turci okupljaju u Požegi i da je uvjeren, da će opsjesti Viroviticu.¹⁴¹

Uzbuđenje i zabrinutost bilo je zaista vrlo veliko, jer su obrambene mogućnosti bile stvarno slabe. Da je stanje zaista bilo tako, rječito govori napuštanje tvrdog grada Pakraca, koji je smatran štitom zemlje.¹⁴² Zauzimajući Brezovicu izgleda, da je tom prilikom Murad-beg zaposjeo i Slatinu, koja je bila već odavno napuštena.

Osvajanjem Ulama-paše i Murad-bega tokom proljeća i kasne jeseni u Slavoniji 1543. godine, kliješta formirana od turskih snaga između doline rijeke Drave i obronaka Papuka i Bilogore bila su sada potpuno zatvorena. Teritorij između doline Drave, Papuka i Bilogore bio je definitivno u turskim rukama. U Podravini ostade od značajnijih utvrda još jedino Virovitica, a u Posavini Kraljeva Velika.

Granica u Slavoniji prema Turskoj išla je tada otprilike ovom linijom: Od utoka Lonje u Savu prema Kraljevoj Velikoj i Međuriću, zatim od Međurića na Pakrac, a od Pakraca i Čaklovca prema Kreštelovcu i Zdencima izbijajući preko Bilogore između Virovitice i Brezovice na Dravu (vidi kartu IV.).

V.

I slijedeće godine 1544. nastave Turci rat. Teški teritorijalni gubici prisile hrvatsko-slavonsko plemstvo, da se 25. januara 1544. g. sastane na saboru u Zagrebu, gdje staleži izglasaju nove poreze, odrede mjere radi obrane zemlje i snabdijevanja gradova, osobito Kraljeve Velike i napuštenog Pakraca.¹⁴³ Ali, dok je sabor još vijećao, izvijestio je Luka Sekel baruna Antuna Turna, da je saznao, da će Turci napasti Viroviticu, a Ulama i Murad-beg da su dobili od sultana nalog da pokore Slavoniju sve do njemačkih međa.¹⁴⁴

Vijesti o pripremama Turaka stizale su i dalje, a krajiški zapovjednici nagađali su kuda će Turci udariti. Tako 21. februara 1544. g. javi Juraj Keglević kapetanu Wildensteinu, da se u Brezovici nalazi požeški sandžak sa prilično velikim brojem pješaka, konjanika i topova, pa kaže, da se govorka, da će Murad udariti na Viroviticu ili Koprivnicu, ali on drži, da će Murad, kada je već sakupio tako veliku vojsku sigurno napasti Varaždin ili čak Zagreb.¹⁴⁵

Dok su ovako stizali izvještaji i nagađalo se u kojem će pravcu Turci izvršiti napad, pređu mjeseca maja 1544. g. Ulama paša i Murad-beg Savu.¹⁴⁶ Nasuprot spomenutim nagađanjima, koja bi eventualno mjesta mogla biti napadnuta ili dovedena u neposrednu opasnost, usmjere Turci

napad na Kraljevu Veliku. O namjerama Turaka ban Nikola Zrinski bio je nešto saznao i odmah je obavijestio 3. jula 1544. g. upravitelje Kranjske, da se pod Velikom nalazi turska vojska, koja ima sigurno zadatak da je osvoji.¹⁴⁷

Pišući o tim događajima, pripovijeda historičar Isthuanffy, da su pod Veliku bili došli Ulama-paša i Malkoč-beg i opsjeli je. U gradu su se nalazili okolni kmetovi, tako da ih je bilo više nego vojnika. Među njima bio je i neki Andrija Pilat, službenik Vuka Svetačkog, koji nagovori kmetove da predaju grad Turcima. Zbog predaje grada kmetovi su se nadali da će ih Turci nagraditi, ali budu sasječeni.¹⁴⁸ Sličnu vijest zabilježio je i kroničar Vramec, pa kaže, da je grad Velika bio zauzet izdajom nekih kmetova.¹⁴⁹ Predaja Velike po svemu sudeći izgleda, da se je tako i desila, jer 10. jula 1544. godine piše Juraj Wildenstein, da je Velika pala, iako grad nije bio ni malo oštećen.¹⁵⁰

Osvajanjem Velike uklonili su Turci i posljednju veću prepreku, koja im je stajala na putu prema Sisku i Zagrebu. Ban Nikola Zrinski bio je silno uznemiren. Sa svih strana stizali su izvještaji opisujući žalosno stanje na granici, kojoj nije stizala pomoć ni od kuda. Dvadesetičetvrtog jula 1544. g. javlja Nikola Zrinski kapetanu Ivanu Wernikeru, da se bosanski paša poslije osvajanja Velike nalazi u Cerniku, gdje okuplja nove snage, da osvoji i ostatke kraljevine Hrvatske i Slavonije. Ne samo to, nego je i naučio, da Ulama-paša očekuje pomoć i od velikog vezira, koji je navodno krenuo iz Carigrada.¹⁵¹ Slijedeći dan javi Nikola Zrinski i Jurju Wildensteinu, da je saznao od jednog prebjega iz Kamengrada, da će Turci napasti njegove gradove Krupu ili Kostajnicu, pa moli da o tome izvijesti Velsa i ostalu gospodu, da ga ne ostave sama u borbi sa Turcima.¹⁵² Samo nekoliko dana kasnije piše Zrinski ponovo Wildensteinu, javljajući, da se Turci okupljaju u Cerniku, i da će kako čuje kroz koji dan stići i veliki vezir pa vjeruje, da će Turci napasti njegov grad Gvozdanski.¹⁵³ O pripremama Turaka obavijesti Nikola Drašković i kapetana Ivana Lenkovića, javljajući da se Turci okupljaju u Grahovu i da namjeravaju, kako je on saznao, ili popravljati gradove Vranu i Udbinu ili provaliti u Kras i Vinodol.¹⁵⁴ Početkom mjeseca augusta 1544. godine javlja Ivan Lenković kapetanu Jakovu Ravnikaru, da je Veli-beg stigao u Udbinu sa nekih 3000 vojnika i da popravlja udbinski grad, a njemu će, kako je naćuo, uskoro doći u pomoć Ulama-paša i Murad-beg. Što će se eventualno desiti, ako Turci udruženim snagama napadnu Liku, ni sam ne zna.¹⁵⁵

Izvještaji pograničnih zapovjednika uzbunili su i štajerske staleže, pa se i oni obrate Ivanu Ungnadu, kao vrhovnom kapetanu, moleći ga da odmah opskrbi Zagreb, a pogotovo granične utvrde u Slavoniji.¹⁵⁶

Dok su ovi izvještaji putovali na relaciji Krajina—Ptuj—Graz i obratno, napusti Veli-beg Udbinu¹⁵⁷ i zaputi se u Slavoniju. U Podravskoj Moslavini sjedio je požeški sandžak Murad-beg, gdje je okupljao konjanike i pješake, tako da su upravitelj grada Virovitice Martin Pahi i kaštelan Ivan Salaj vjerovali, da se Murad sprema ili na Virje ili na Viroviticu.¹⁵⁸ Početkom mjeseca septembra 1544. godine krene Murad iz Moslavine, a nekako u isto vrijeme stiže i Veli-beg, te se sastane negdje oko Cernika sa Ulama-pašom. Sada udruženim snagama napadnu iznenada Turci Međurić i Čaklovac i osvoje ih. Tom prilikom zaposjednu napušteni Pakrac,

a izgleda, da je u toj akciji i Kreštelovac postao plijenom Turaka. Narod u Rači silno zaplašen ovim iznenadnim prodorom, zapali sam račanski toranj i razbježi se.¹⁵⁹ Krajiški zapovijednici očekivali su, da će sada Turci napasti ili Viroviticu ili Novigrad na Savi ili Moslavinu.¹⁶⁰ Međutim, nasuprot njihovim očekivanjima po završetku operacija Ulama-paša vrati se u Bosnu, a dio vojske ostavi kod Kraljeve Velike, gdje ona i prezimi.

Padom Kraljeve Velike, Međurića, Pakraca, Bijeke Stijene, Čaklovca i Kreštelovca, bio je sada Turcima otvoren put za daljnje prodore između Drave i Save. Još ranije, uoči ovih događaja predlagali su hrvatsko-slavonski staleži, da se na zgodnom mjestu na granici podigne jedna utvrda, koja bi zapriječila Turcima daljnje nadiranje i zaštitila još preostale ostatke Hrvatske. Događajima 1543. i 1544. godine taj prijedlog postao je vrlo aktuelan. Izbor, kako su pokazali kasniji događaji, sretno pade na Sisak. Prijedlog staleža odobri kralj Ferdinand 20. septembra 1544. godine i obeća sa svoje strane pripomoć.¹⁶¹ Odobravajući taj prijedlog tražio je kralj, da se ne ostane samo na prijedlogu, nego da se on u cijelosti provede i u djelo. Teški teritorijalni gubici i sve žešći nasrtaji Turaka nagnali su Ferdinanda da se ozbiljno zauzme za obranu Krajine. Tridesetog oktobra iste godine naredi on Tomi Nadaždiju, da se postara oko obrane ostataka Slavonije, jer kako se čuje, Turci su u Kraljevoj Velikoj, odakle će napasti ili ostatke Slavonije, ili utvrde zagrebačkog kaptola ili koja druga mjesta u kraljevini.¹⁶² Desetak dana kasnije naredi i banu Nikoli Zrinskom, da se zauzme kod staleža, da odobrena novčana pomoć od sabora za gradnju utvrde u Sisku bude i realizirana.¹⁶³ Početkom mjeseca decembra 1544. godine odobri i sam pripomoć za izgradnju sisačke utvrde, a banu Nikoli Zrinskom zapovijedi, da pokuša nagovoriti staleže, da u svrhu utvrđivanja Siska plaćaju zagrebačkom kaptolu desetinu.¹⁶⁴ Mjeseca februara 1545. godine gradnju utvrde u Sisku odobri i ugarski sabor iz Trnave, te zaključi, da se zagrebački kaptol u tom smislu i potpomogne.¹⁶⁵ Zaključak trnavskog sabora, prema kojem bi se prihodi od kanonika i kmetova zagrebačke biskupije upotreбили za izgradnju utvrde u Sisku, potvrdi i kralj Ferdinand 26. III. 1545. godine u Wormsu.¹⁶⁶

U međuvremenu dok su stvarani ovi zaključci o izgradnji sisačkog utvrđenja, poslao je Ferdinand jegarskog prepošta Jerolima Adurna u Carigrad, da ishodi od sultana mir ili bar primirje. Ali prije nego što je sultan primio Adurna u audijenciju, ovaj umre. Mirovne pregovore sada nastavi Nikola Sicco, a njemu se uskoro pridruži i poslanik Karla V. Holandanin Gerhard Veltwyck, da s pomoću poslanika francuskog kralja Jean de Montluca izrade toliko željeni mir. Poslije dugih pregovora poslanička deputacija napokon uspije ugovoriti samo primirje i to sa budimskim pašom. Međutim unatoč ugovoru o primirju bosanski Ulama-paša, zajedno sa livanjskim i hercegovačkim sandžakom spremio se je za novu provalu u Hrvatsku i Slavoniju. Već mjeseca aprila 1545. godine počele su pristizati vijesti, da se na granici u Slavoniji okupljaju turske čete. Čim je za to saznao ban Nikola Zrinski i kapetan Juraj Wildenstein odluče da se ozbiljno suprotstave Turcima. Wildenstein sakupi nekih 600 konjanika koje su vodili Pavao Ratkaj, Franjo Tah, Stjepan Dersffy, a banskoj četi pridruže se Petar Erdedy mlađi, Juraj Frankopan Slunjski, Stjepan Blagajski i mladi Keglević.¹⁶⁷

Početak mjeseca maja 1545. godine javlja Bartol Lechner, ratni tajnik u Slavoniji, štajerskim staležima, da je saznao, da je Malkoč-beg provalio iz Požege u Dubravu.¹⁶⁸ Četvrtog maja iste godine pošalje obavijest štajerskim staležima i Luka Sekel javljajući, da se Turci nalaze u šumi pokraj Slatine (Podravske), a da je na njih pošao ban Nikola Zrinski sa ostalima hrvatskim velikašima. Gdje se momentano u tom času nalazi kapetan Wildenstein nije mogao doznati, ali drži, da je i on sigurno negdje pokraj bana. Turaka, kako se čuje, ima oko 10.000, od kojih jedna grupa ide pješice noseći lopate i kopače, pa će vjerojatno napasti Varaždin ili koje drugo mjesto na granici. Kod Grđevca stražare tri do četiri plemića zajedno sa svojim ljudima. Varaždinske Toplice nisu razorene, a ako Turci navale, obećava Sekel, da će o tome odmah izvijestiti staleže.¹⁶⁹

Međutim, dok se krajiški zapovjednici slali ove izvještaje, nagađajući što će se eventualno desiti na granici, provale negdje pod konac aprila ili početkom mjeseca maja 1545. godine Turci iz Kraljeve Velike sa nekih 7.—10.000 ljudi idući pokraj Ivanića prema Varaždinu. Drugog maja utabore se po okolnim brežuljcima oko Varaždinskih Toplica. Slijedeći dan krenu u Zagorje prema Zlataru, dok ih je pratio u stopu Wildenstein sa svojih 600 konjanika, onemogućavajući im na taj način uobičajenu pljačku. Idući tako stignu do grada Selnice ili Konjske (Konjščina), gdje se utabore. Istog dana, ali po noći, stigne tamo i ban Nikola Zrinski sa nekoliko stotina konjanika. U jutro 4. maja predloži većina velikaša, da se sa Turcima ne zametne otvoreni boj, nego da se pokuša ugovoriti primirje, a onda, da izabrani dijelovi vojske iziđu na junački megdan. Protiv ovoga prijedloga istupi Wildenstein i Pavao Ratkaj, ali mišljenje velikaša prevagne. Prijedlog velikaša prihvate i Turci i po ugovorenom primirju iziđe s jedne i druge strane po stotinu odabranih momaka, da na očigled jedne i druge vojske podijele megdan. Dok su se tako lomila bojna koplja veći dio velikaša napusti od dosade bojni red i razide se. Želeći upravo iskoristiti tako povoljan momenat Ulama-paša proglasi, da je primirje isteklo i navali sa svom snagom na Nikolu Zrinskog i Jurja Wildensteina i hametice ih potuče.¹⁷⁰

Već slijedeći dan iza bitke javlja Bartol Lechner kranjskim staležima, da je Zrinski hametice poražen. Od nekih 1500 konjanika, kaže, nije se spasilo ni 300, a konji su gotovo svi izgubljeni.¹⁷¹ A šestog maja piše iz Varaždina Ivan Ungnad, da su Turci navalili na Krško, opkolili Kostajnicu i Novigrad na Uni, opljačkali Čazmu i Križevce i vratili se poslije toga u Dubravu, te namjeravaju napasti Bihać.¹⁷²

Vijest o porazu Zrinskog zaprepastila je staleže, a pogotovo građane Zagreba.¹⁷³ Strah od Turaka zahvatio je ne samo stanovnike ostataka Hrvatske nego i susjednih austrijskih pokrajina. Tom uzbuđenju mnogo su skrivili i bjegunci, koji su širili pretjerano alarmantne glasine. Kroničar Vramec zabilježio je o tom događaju slijedeće: »Miklovusa Zrinskoga, bana szlovenszkoga, pod Konzskim Turczy razbisse i porobisse dozta«.¹⁷⁴

Pobjeda Ulama paše ustvari nije bila tako znatna, kako to proizlazi iz citiranih izvještaja, a ni gubici Nikole Zrinskog nisu bili tako katastrofalni. Odmah poslije bitke, ali mimo običaja da iskoristi stečenu prednost i da pohara veći dio Zagorja, stane se Ulama odmah vraćati u

Bosnu. Šaljući izvještaj 6. maja 1545. godine o tom porazu kranjskim staležima, kaže sam Wildenstein, da su Hrvati, a isto i on, tom prilikom izgubili većinu konja, ali vojske nije mnogo izginulo, a još manje dopalo turskog ropstva. Iz čitavog tog izvještaja naime, može se primijetiti, da na Wildensteina taj poraz nije tako porazno djelovao, nego da je on bio daleko više zabrinut radi obavijesti, koje je preko uhoda saznao, da će Turci čim im se malo konji odmore sa još većim snagama pojačanim artillerijom ponovo provaliti i poharati gradove na granici. Radi toga on izražava bojazan, da sa nekih 800 konjanika ne će biti u stanju da zadrži Turke na tako dugom pograničnom pojasu, pa moli staleže za najhitniju pomoć.¹⁷⁵

Obavijesti Jurja Wildensteina pokazaše se u najskorije vrijeme, na veliku žalost krajiških zapovjednika, kao istinite. Već mjeseca juna 1545. godine javlja Nikola Zrinski Wildensteinu, da je od Turaka zarobljenih kod Kamengrada saznao, da se Ulama-paša treba sastati sa Mehmed-begom u Bilaju, odakle će onda zajedničkim snagama udariti na gradove Bihać, Ripač, Krupu ili Novigrad na Uni. Zabrinut tim obavijestima poziva Wildensteina, da odmah pošalje vojsku iz Varaždina u Zagreb, a dio konjanika preko Save i Kupe, zatim da o tome odmah izvijesti i vrhovnog kapetana Leonarda Velsa.¹⁷⁶ Istog dana javlja i Wildenstein staležima, da su i njegovi ljudi pred nekoliko dana četovali sve do Kamengrada i zarobili 6 Turaka, od kojih su saznali, da se Ulama-paša sastaje 19. juna sa Murad-begom u Bilaju, odakle će udariti na Ripač, Bihać, Krupu ili Novigrad na Uni, a konjanici će četovati sve do Zagreba i preko Kupe, pa moli staleže, da se o tome čim prije obavijesti i vrhovni kapetan Vels.¹⁷⁷

Česte molbe krajiških zapovjednika i sve žešći nasrtaji Turaka napokom sklonu vrhovnog kapetana Velsa da pošalje Ulami-paši poklisara sa pismom, pozivajući ga, da se i on pridržava ugovorenog primirja sa budimskim pašom. Ali međutim, kako javlja Nikola Zrinski 14. augusta iz Pedlja Wildensteinu, Ulama dađe poklisara okovati i baci ga u tamnicu. Tek kada je bio spreman za pohod pusti poklisara na slobodu i po njemu poruči Velsu, da on o miru ne zna ništa, nego jedino između Drave i Dunava. Ukoliko sultan javi, da je mir ugovoren, postupiće i on u smislu ugovora i onda poslati odgovor kapetanu.¹⁷⁸

Vijest kako je Ulama postupio prema poklisaru i sadržaj njegove poruke ozbiljno uznemiri Zrinskog i Jurja Wildensteina. Polovinom augusta pozove ban vojsku u Zagreb, a Wildenstein prikupi nekih 400 konjanika u Varaždinu i Koprivnici i pobrine se, da se i ostala vojska okupi na vrijeme.¹⁷⁹ Poduzete mjere za obranu Krajine bile su izvedene gotovo u posljednji čas, jer već 20. augusta 1545. godine javlja iz Varaždina Dietrichstein, da su Turci prešli kod Gradiške Savu, a požeški sandžak stoji spreman sa svojim četama.¹⁸⁰ Prešavši Savu sjedini se Ulama-paša sa požeškim sandžakom, krene prema sv. Križu (na Obedu) i Čazmi i opljačka ih. Zatim se uputi prema Moslavini i zauzme je. Naime, uoči dolaska Turaka, ljudi Petra Erdedya, koji su bili u gradu kao posada, razbježe se i ostave grad pust. Poslije osvajanja Moslavine obori se sada Ulama na grad Ustilonju. Gradu priskoči u pomoć Wildenstein, a još 1. septembra 1545. godine javlja Marko Tomasović iz Ivanića, da grad Turci

bijesno biju topovima.¹⁸¹ Kako je završila ta vojna nema pouzdanih vijesti, ali je sigurno, da Ustilonje nisu tada Turci osvojili.

Međutim, unatoč ovim provalama ipak uspije poslanicima kralja Ferdinanda i Karla V. da ugovore još iste godine u jesen sa sultanom primirje na godinu dana. Nekoliko mjeseci kasnije sazove Ferdinand i ugarski sabor u Požunu, koji izglasa više zaključaka za obranu Hrvatske i Slavonije. Tom prilikom tražili su staleži, da kralj povjeri ili banu ili kojem od svojih kapetana, da pregleda sve utvrde na granici i da onda one utvrde koje su potrebne za obranu, primi u svoje ruke kralj i opskrbi ih, a sve ostale da se dadu porušiti, kako ne bi došle u turske ruke. Osim toga, staleži su insistirali, da se kralj ozbiljno zauzme za obranu i da banu namakne potrebna sredstva, kako bi on sa svojim četama mogao u svako doba stupiti u akciju. Po završetku zasjedanja sabora vrati se kralj u Beč, gdje ga dočeka Nikola Zrinski radi naplate duga. Da bi podmirio potraživanja Nikole Zrinskog Ferdinand mu zauvijek odstupi gradove Čakovec i Štrigovo, koje je ali morao Nikola prije svega osvojiti, jer ih je svojatao buntovni knez Petar Keglević. Sredivši tako dužničke odnose prema Zrinskom, pobrine se Ferdinand, da se što prije sazove i hrvatsko-slavonski sabor. U tom smislu izda već 18. III. 1546. godine instrukcije Luki Sekelu i Krsti Baćaniju, da pođu kao njegovi poklisari na sabor, koji je bio zakazan za 2. maja u Zagrebu.¹⁸² Dva dana kasnije t. j. 20. marta izda im i vjerodajnicu.¹⁸³ Međutim što je bilo s tim saborom, kakve je on zaključke donio nije poznato, iako se iz izvora zna, da se je on u određeno vrijeme sastao u Zagrebu.

U međuvremenu unatoč ugovorenog primirja na granici nije bilo mira. Već 17. aprila 1546. godine javlja kapetan Vid Halek, da se Hrvati ne pridržavaju mirovnog ugovora, stalno četuju i provaljuju u Tursku. To osobito čini zagrebački župnik Matija Delije, zvan Delipop, koji je zajedno sa mladim Petrom Erdeyem provalio pokraj Velike preko Save pljačkajući sve do Banja Luke.¹⁸⁴ Mjeseca juna javlja i Nikola Zrinski, da su Turci prešli Savu, te da namjeravaju pustošiti krajeve oko Zagreba. Da bi nekako predusreli Turke pripremao se i sam da provali u Bosnu, kako bi na tom četovanju poharao koje tursko selo.¹⁸⁵ Sličnu vijest javio je i Radonja Hrečkovac iz kaptolskog grada Graca pišući, da su livanjski sandžak i Malkoč-beg prešli kod Svinjara Savu, odakle će udruženi sa požeškim sandžakom provaliti prema Zagrebu.¹⁸⁶ Osamnaestog juna piše Zrinski Luki Sekelu, da su Turci, koji su se spremali na Slavoniju provalili u Madjarsku i plijenili oko Lendave. On zajedno sa nekim velikašima sprema se da provali u Tursku prema Cerniku i Sobošćini, kako bi vratio Turcima milo za drago, te ujedno poziva i Sekela, da im se i on u toj ekspediciji pridruži.¹⁸⁷

Četovanja i provale Turaka početkom 1547. godine imale su karakter samo uzvratnih provala, kao odgovor na provale hrvatskih graničara. U međuvremenu to čarkanje na granici uskoro prestane, a poslanici kralja Ferdinanda nastave u Carigradu mirovne pregovore, te unatoč intriga sa strane francuskog kralja uspiju 19. juna 1547. godine ugovoriti sa sultanom primirje na 5 godina.¹⁸⁸ Sklapanjem mira na 5 godina bilo je sada omogućeno Ferdinandu, da poslije dugotrajnih ratnih naprezanja dođe do predaha i da sredi odnose u Njemačkoj, a banu Ni-

koli Zrinskom, da dođe u posjed gradova Čakovca i Štrigova, koje je još uvijek držao buntovni knez Petar Keglević. Isto tako mir je bio potreban i Sulejmanu II. radi rata sa Perzijom. Kroz tih nekoliko godina bila je Slavonija pošteđena ratnih pustošenja. Istina bilo je i tada manjih incidenata na granici, ali u tako malim razmjerima, da nisu vrijedni ni spomena. Za sve to vrijeme mirovanja Ferdinand se je trudio da skrši otpor čeških staleža i da potpomogne cara Karla u ratu protiv šmalkaldskog protestantskog saveza, dok je sultan naprezao snage da izađe kao pobjednik u ratu sa Perzijom.

VI.

Poslije nekoliko uzastopnih godina mira prijeteći oblaci ponovo su se nadvijali nad Slavonijom. Rat sa Turcima postao je uskoro neizbježan. Neposredni povod bile su prilike u Erdelju i pretenzije Ferdinanda I., da erdeljsko pitanje riješi u svoju korist. U tom ratu, u kojem je Ferdinand doživljavao neuspjeh za neuspjehom, postade Slavonija ponovo poprište ratnih operacija. Već 1550. godine 18. oktobra javlja Nikola Zrinski Nadaždiju, da su Turci provalili u križevačku županiju, a od prebjega je naučuo, da je Ulama-paša imenovan požeškim sandžakom.¹⁸⁹ Dvanaestog decembra iste godine piše on i đurskom biskupu, da Turci ne samo što se ne pridržavaju mira, nego sada već otvoreno provaljuju u Hrvatsku i Slavoniju, te su nedavno opustošili Ivanić i okolicu gradova Jamnice, Kostajnice, Zrina i Hrastovice.¹⁹⁰

I slijedeće godine bilo je na granici manjih okršaja, koji istina, nisu doveli ni do kakvih ozbiljnih gubitaka. Glavnina turskih snaga operirala je tada u Madjarskoj, tako da su operacije u Slavoniji imale samo karakter manjih diverzija. Međutim, 1552. godine čuje se sve više glasova, da se Turci ozbiljno pripremaju na provalu u Hrvatsku i Slavoniju. Tako 17. maja 1552. g. javlja Nikola Zrinski Tomi Nadaždiju iz Zagreba, da je bosanski paša sa jakom vojskom u Levaču, a Malkočbeg, koji je nedavno postao livanjskim sandžakom, stoji također spreman da u najskorije vrijeme stupi u akciju. Osim toga, čuo je, da se turska vojska okuplja i oko Osijeka, odakle će sigurno krenuti na pljačku.¹⁹¹ Nekoliko dana kasnije piše Jeronim Martinengus iz Beča, da sa svih strana stižu vijesti, da će Turci istovremeno napasti Slavoniju, Erdelj i Austriju, jer da je tako podijeljena i turska vojska.¹⁹² Pod konac istog mjeseca obavijesti Nikola Zrinski i Petra Keglevića, upozoravajući ga, da budno pazi na grad Ustilonju, jer da je saznao, da je bosanski paša došao sa većim brojem ljudi na Levačko polje, te da je stanoviti broj topova dao ukrcati kod Gradiške na brodove. Kako se njemu čini Turci namjeravaju opsjedati gradove ili Sisak ili Kostajnicu ili Ustilonju.¹⁹³ Petog juna bilježi Martinengus, da se u Sr. Mitrovici nalazi Ahmed-paša, gdje se sastaje sa beglerbegom, očekujući nova pojačanja.¹⁹⁴ Nešto kasnije, naime 8. VI. 1552. g. piše Zrinski ponovo Tomi Nadaždiju javljajući, da su Livanjski, hercegovački i požeški sandžaci okupili svoje snage na Levačkom polju, a bosanski paša nalazi se u Požegi.¹⁹⁵ Dvadesetisedmog jula piše Martinengus iz Beča, da je stanoviti broj vojnika Ulama-paše potučen i zarobljen od hrvatskog bana, a zarobljenici izjavljuju, da vojska Ahmedbega broji oko 80.000 ljudi.¹⁹⁶

Primajući izvještaje o koncentraciji turske vojske na granicama Hrvatske i Slavonije napregnuo je Nikola Zrinski sve snage da spremno dočeka najezdu Turaka. Kako se vidi iz njegovog pisma upućenog Petru Kegleviću, očekivao je on, da će Turci udariti na Kostajnicu, Sisak ili Ustilonju. Međutim, mimo njegovih očekivanja Turci iznenada provale u Podravinu, gdje ih nije nitko ni očekivao. Negdje polovinom mjeseca jula krene Ulama-paša iz Požege pravo prema Virovitici i opsjedne je. Već 1. augusta 1552. godine piše Zrinski Nadaždiju, da su 30. VII. Turci opsjeli Viroviticu bijući je žestoko topovima,¹⁹⁷ a 4. VIII. javlja Luka Sekel, da je 2. VIII. 1552. godine posada u Virovitici predala grad Ulama-paši. U istom pismu nadodaje, da se Ulama momentano nalazi u gradu, gdje je dao očistiti gradske jarke, a prebjezi izjavljuju, da se sada sprema na Koprivnicu.¹⁹⁸ Dva dana kasnije, naime 6. VIII. 1552. g. obavijest o padu Virovitice poslao je i Nikola Zrinski pišući Tomi Nadaždiju.¹⁹⁹ Virovitički grad branio je tada Juraj Brođanin sa nekih četrdesetak ljudi. Videći opasnost od Turaka zatraži pomoć od Luke Sekela, jer trošni gradski zidovi nisu mogli odoljeti turskim topovima, koji su bili smješteni kod franjevačkog samostana u neposrednoj blizini zidina. Ali prije nego što je moglastići tražena pomoć, Brođanin se preda sa šačicom branitelja.²⁰⁰

Nekako u isto vrijeme dok je Ulama opsjedao Viroviticu napadne Petar Erdedy Kraljevu Veliku, osvoji je i smjesti u nju posadu.²⁰¹ Kroničar Vramec bilježi o tom događaju slijedeće: »Goszpodin Peter Erdeudy posga i popaly grad Gradisko i Veliku porobi i popleniti vchini. Dober dobichek vitezove i iunaczi iaky mochni i dobra zercza odnezosse.«²⁰²

O ekspediciji Petra Erdedya pripovijeda historičar Istuanffy opširnije. Naime, on kaže, da je Erdedy bio ogorčen pustošenjem Turaka u Podravini, pa je sakupio veću četvu, kojoj su se pridružili Juraj Frankopan Slunjski, sisački kapetan i drugi, te se je sa manjim brojem brodovlja spustio niz Savu u turske krajeve. Vođa u toj ekspediciji bio mu je već prokušani vojvoda i junak Marko Tomasović. Navalivši iznenada na Gradišku, a zatim na povratku na Veliku popali oba grada i varoši, potuče veći broj Turaka i zarobi, te otjera veći broj stoke, osobito konja i sretno bez gubitika vrati se kući.²⁰³

Po osvajanju Virovitice nije se Ulama-paša duže zadržavao u gradu, nego ostavivši dio vojske kao posadu, odmah krene dalje. Negdje već 3. augusta 1552. godine napadne Kloštar, koji posada nije mogla obraniti, nego ga spali do temelja. Odatle se Ulama uputi prema Đurđevcu i Virju, ali bude suzbijen. Stanovništvo iz okolice Đurđevca, kao i iz samog Đurđevca zaplašeno ovim naglim prodorom Turaka stane bezglavo bježati preko Drave napuštajući kuće i kućišta. Suzbijen kod Đurđevca i Virja krene sada Ulama prema Dubravi.²⁰⁴ Na ovo skretanje iz Podravine prisilila je Ulamu ekspedicija Petra Erdedya. Zrinski je bio obaviješten, da će sada Turci eventualno napasti Čazmu, Ivanić, Sisak ili Kostajnicu.²⁰⁵ Dok je on tako nagađao u kojem će pravcu Turci udariti, pojavi se iznenada Ulama pod Čazmom. Malobrojna gradska posada od nekih dvadesetak ljudi, toliko je bila zaplašena, da je sama otvorila Turcima gradska vrata i predala se.²⁰⁶ Istovremeno i čuvari kaštela Dubrave zaplašeni padom Čazme, zapale sami kaštel, razore ga i razbjegnu se. Sličnu sudbinu doživio je i grad Ustilonja, koji je sve do tada bio kao predstraža Sisku.

Od događajima u Slavoniji obavijesti ban Nikola Zrinski odmah kralja Fedinanda, a 21. VIII. 1552. godine javi iz Križevaca Tomi Nadaždiju i Franji Baćaniju, da su Turci nedavno osvojili Čazmu, koja se nalazi, kako kaže, »u srcu ove kraljevine«. Osim toga piše im, da je saznao, da su i Štajerska i Kranjska ustale na noge, te da je kod Ptuja okupljeno oko 4000 vojnika. Za tu vojsku zamolio je on kralja Fedinanda, da se ona uputi u Slavoniju, kako bi se zajedničkim snagama pokušalo oteti Turcima Čazmu.²⁰⁷

Operacije Turaka tokom mjeseca augusta 1552. godine izvršene su u svega nekoliko dana. Već drugom polovinom mjeseca augusta vraćaju se oni u svoje sandžake. Iz početka činilo se je, kao da su Turci završili za ovu godinu ratni pohod. Ali u međuvremenu vojsku Kranjske i Štajerske pošalje Ferdinand u Slavoniju, te preporuči Nikoli Zrinskom, da se, kada je već vojska okupljena pokuša osvojiti od Turaka koji grad, a osobito Kraljevu Veliku, Čazmu ili Moslavinu.²⁰⁸ Zrinskome se pridruže još Luka Sekel i Ivan Lenković.

O pripremama Zrinskog i koncentraciji vojske oko Križevaca izgleda, da su Turci bili pravovremeno obaviješteni, jer već 24. augusta 1552. g. javlja Nikola Bradač Luki Sekelu, da je od zarobljenih turskih martoloza kod Sirača doznao, da se kod Cernika okuplja turska vojska, kojoj je cilj osvajanje Siska i Zagreba.²⁰⁹ Nekoliko dana kasnije piše Bradač ponovo Luki Sekelu javljajući, da se bosanski paša i Malkoč-beg nisu vratili u Bosnu, nego da stoje utaboreni kod Trnave (nedaleko Gradiške). Malkoč-beg ima 1500 konjanika te veći broj pješaka. Ulama-paša nalazi se u Požegi, a topovi su namješteni u Velikoj. Čim se pojavi mladi mjesec Turci će krenuti u napad. Sultan im je navodno zapovijedio, da osvoje Zagreb, ili u protivnom neka se sami objese za uzicu.²¹⁰ Tokom čitavog mjeseca septembra Turci su mirovali i popunjavali svoje redove svježim snagama. 26. septembra 1552. godine javlja Nikola Zrinski Ivanu Kegleviću, da bude pripravan sa kranjskim i koruškim četama na obranu zemlje, jer su vijesti, koje mu saopćuje u prilogu, bile vrlo ozbiljne naravi. Naime, javlja mu, da se bosanski paša nalazi u Trnavi, Malkoč-beg u Baćindolu, a Ulama u Požegi, gdje vrše koncentraciju svojih trupa, te traže i zaprežnu stoku, koja će vući topove. Namjera im je po svemu sudeći, da osvajaju Sisak, a ako budu ometeni lošim vremenom, onda će sigurno četovati ili prema Varaždinu ili Zagrebu.²¹¹

Položaj Zrinskog, kao i ostalih krajiških zapovjednika bio je uza svu koncentraciju vojske na granici vrlo težak. Turci su kroz to vrijeme vršili sistematske pripreme za nove akcije, a novostečena uporišta na graničnom pojasu davali su im velike prednosti. Zabrinutost Nikole Zrinskog odlično ilustrira bilješka na citiranom pismu upućenom Ivanu Lenkoviću, gdje je pet puta napisano »hitno«, zatim »najhitnije«. U međuvremenu dok su mirno tekle pripreme u taborima turskih sandžabegova okupljena vojska Štajerske, Kranjske i Koruške uskoro se razide, a i Lenković napusti Slavoniju te ode u Senj. Ban Nikola Zrinski i Luka Sekel ostanu sada potpuno sami na braniku zemlje. Molbe i vapaji upućeni kralju Ferdinandu za pomoć ostanu bez ikakvog pozitivnog rezultata. Početkom mjeseca oktobra nalazi se Zrinski u Križevcima, a Luka Sekel u Đurđevcu, gdje vrše smotru vojske, kada iznenada nahrupe Turci

pod vodstvom bosanskog paše, Ulame i Malkoč-bega. U vrlo kratkom vremenu prodru oni sve do Varaždina. Četvrtog oktobra 1552. godine piše Nikola Zrinski Luki Sekelu, da su iste paše prošle kroz predjel zvan Hercbochya iznad Koprivnice, a treći dan stigli su na Varaždinsko polje do utvrde Vinice.²¹² Slijedeći dan, naime 5. X. 1552. g. javlja Zrinski namjesniku Kranjske Jakovu Lambergu, da su bosanski paša, zatim Ulama i Malkoč-beg došli 3. oktobra pod Varaždin i opljačkali čitavo Varaždinsko polje sve do Vinice i Zavračja na Dravi. Kada je Zrinski saznao za ovu provalu, odmah krene iz Križevaca i jašući žurno predusretne Turke, te zajedno sa Lukom Sekelom poslije nekoliko okršaja prisili ih na uzmak prema Čazmi, i otme im plijen i zarobljeno roblje.²¹³ U tim okršajima izgube Turci priličan broj ljudi, ali ni pobjeda Zrinskog nije bila tako znatna. Unatoč ovom porazu Turaka položaj na granici bio je i dalje vrlo ozbiljan. Zrinski je odmah uočio koliki je gubitak za obranu Hrvatske od kako je pala Čazma, pa 13. X. 1552. g. piše iz Rakovca kralju Ferdinandu podvlačeći, da s obzirom na prirodni položaj Čazme i okolice gotovo je nemoguće braniti se od provala Turaka, te je mišljenja da treba Čazmu pod bilo koju cijenu osvojiti. Naime, od kako je izgubljena i Virovitica i Čazma nikako se ne mogu spriječiti provale turskih pljačkaških odreda, bilo konjanika, bilo pješaka.²¹⁴

Neupjeh Turaka na Varaždinskom polju međutim nije otupio oštricu njihovih nakana da ponovo izvrše neku diverziju na granici. Tako 19. oktobra piše Jörg Walter iz Varaždina štajerskim staležima, da je Ulama-paša pozvao konjanike i pješake, da se 16. oktobra okupe u Požegi, dok bosanski paša okuplja vojsku iz Bosne u Gradiški. Prema informacijama kojima on raspolaže, Ulama namjerava osvajati Koprivnicu i Đurđevac, te popaliti na Varaždinskom polju što još nije popaljeno.²¹⁵ Samo nekoliko dana kasnije javlja Walter ponovo o koncentraciji turske vojske, zatim, da su bosanski paša i Malkoč-beg prešli Savu, dok Ulama-paša sjedi u Pažegi, a dio vojske stoji mu zajedno sa topovima kod Virovitice.²¹⁶

Brojni izvještaji gotovo alarmantnog sadržaja, zatim teški teritorijalni gubici tokom mjeseca augusta 1552. godine, a naročito neprestane molbe bana Nikole Zrinskog, napokon prisile Ferdinanda, da sazove u Zagrebu 27. oktobra 1552. g. komisiju, koja pregleda utvrdnu Kaptol, te općinu na brežuljku Gradcu i izradi tom prilikom spomenicu u kojoj su komisari podrobno istakli, koja od utvrda na granici da se podigne, popravi ili eventualno poruši. Komisiju su sačinjavali ban Nikola Zrinski, Luka Sekel, Đuro Herberstein, Jakov Lamberg, Ivan Lenković i ostali krajiški plemići.²¹⁷

Po svemu sudeći komisija nije imala mnogo uspjeha u radu, jer već 1. novembra 1552. godine piše Luka Sekel Tomi Nadaždiju, da su Turci u Čazmi osnovali sandžak, gdje se nalazi kao posada 100 konjanika i pješaka. Ne samo to, nego je novi sandžak nedavno izvršio sa nekih 300 konjanika provalu do Gradca i Vrbovca, ali na tom pohodu bude buzbijen, a zarobljenike oslobode vojnici Nikole Zrinskog. Od zarobljenih Turaka, kao i vlastitih uhoda doznao je, da se bosanski paša nalazi na Levačkom polju, Malkoč-beg u Banja Luci na svom čitluku, a Ulama-paša navodno se sprema na Đurđevac, Koprivnicu, Rasinju i Ludbreg.²¹⁸

Obavijest Luke Sekela iako nije bila u cijelosti točna, izrazito je upozoravala, da se Turci ipak pripremaju za neku novu provalu. Historijski izvori za dva posljednja mjeseca 1552. godine uglavnom šute, dok jedino kroničar Vramec bilježi: »Porobi Malkoch beg Krischiche i Mutniczu i proyde na Jarak, na Kaztanczu i to by na treh krali dan«, naime 6. januara 1553. godine.²¹⁹

U međuvremenu gotovo nakon punog decenija neprestanih borbi i beskonačnih molbi, te praznih obećanja kralja Ferdinanda, a da bi se riješio bezizlaznog položaja, dade Nikola Zrinski ostavku na banskom dostojanstvu. Njegov postupak, iako u kritičnom momentu, lako je shvatljiv, ako se ima u vidu činjenica, da je on svoju dužnost tako zdušno vršio, braneći gotovo čitavi decenij vlastitim snagama ostatke ostataka Hrvatske. Ostavka Zrinskog međutim bude obdijena, a Ferdinand prisiljen, da se svim silama zauzme za obranu granice. Već početkom 1553. godine imenuje vrhovnim kapetanom Ivana Ungnada, a sporazumno sa zastupnicima Štajerske, Kranjske i Koruške odluči, da se za obranu granice drži stalna vojska od 4200 ljudi. Dužnost vrhovnog kapetana bila je, da zajednički radi u sporazumu sa banom i kapetanom Ivanom Lenkovićem, te ostalim krajiškim zapovjednicima. U zajedničkim akcijama vrhovni komandant sve vojske isključivo je vrhovni kapetan. Uskoro iza ovih odluka nagodi se Ferdinand sa Nikolom Zrinskim i skloni ga, da ostane i dalje na banskom položaju. Isplati mu sav dug i odobri mu držanje većeg broja vojnika, koji će primati istu plaću, kao i ostali graničari.

Još prije nagodbe sa Nikolom Zrinskim naredi Ferdinand kapetanu Ivanu Lenkoviću, da izradi jednu opću predstavku o organizaciji obrane Krajine. Već 1. marta 1553. godine završio je Lenković povjereni mu elaborat, koji u cijelosti bude prihvaćen. Prema tom nacrtu bilo je na slavonskoj Krajini ukupno 1375 konjanika i 1416 pješaka, koje su plaćali štajerski i koruški staleži. Posade su bile smještene po gradovima i utvrdama ovako: u Zagrebu 100 njemačkih vojnika, 100 haramija i nepoznat broj konjanika, u Ivaniću 300 konjanika i 140 haramija, u Sisku 100 haramija, koji su ujedno vršili dužnost šajkaša, u Križevcima 300 konjanika i 100 haramija, u Cirkvenoj 100 konjanika i 50 haramija, u Topolovcu 50 konjanika i 40 haramija, zatim u mjestu Kopnitz? 50 haramija i 300 konjanika, Koprivnici 200 konjanika, 100 haramija i 50 njemačkih vojnika, u Ludbergu 75 konjanika i 20 haramija i u Đurđenovcu 150 konjanika i 250 haramija. Osim toga, bile su razmještene straže haramija po Kalniku i Ivančici, da hvataju turske martoloze i to: u Apatovcu 32, Glogovnici 30, Velikom Kalniku 20, Čanju 32, Remetincu 32, Varaždinskim Toplicama 50 i u Varaždinu 200. Uz ove posade i četa Nikole Zrinskog bila je najvećim dijelom u posadama, i to: u Rakovcu i Božjakovini 200 konjanika i 100 pješaka, u Vrbovcu 100 konjanika i 100 pješaka, zatim u Kostajnici 100 pješaka, u Novigradu i Prekovrškom po 50 pješaka, dok je 300 konjanika bilo uvijek uz bana.²²⁰

Nekako u isto vrijeme kada je Lenković podnio staležima ovaj nacrt, pošalje Ferdinand 19. marta 1553. godine Antuna Vrančića i Franju Zaja kao poklisare, da pregovaraju sa sultanom radi mira.²²¹ Deputacija na putu prema Carigradu zaustavi se najprvo u Budimu, gdje pozdravi novog budimskog pašu i ugovori s njim primirje, a zatim pro-

duži za Carigrad. Prema instrukcijama poklisari ponude sultanu za čitavu Ugarsku 150.000 dukata kao godišnji dar, a za onaj dio Madjarske i Erdelja, koji je Ferdinand stvarno držao u rukama, daljnjih 40.000 dukata. Međutim, sultan nije htio ni čuti o nekom ustupanju Madjarske, a pogotovo Erdelja, nego on izjavi poklisarima, da je voljan na primirje od pet godina, samo ukoliko se Ferdinand odrekne pretenzija na Erdelj, i da ga vrati Zapoljinom sinu, i da plaća godišnji danak od svega 15.000 dukata. Poklisar Malvezzi, koji je duže vremena proveo u tamnici u Carigradu, bude odmah odposlan Ferdinandu, da ga upozna sa sultanovim prijedlogom, dok su Vrančić i Zaj ostali u Carigradu do konačne odluke. Kroz sve to vrijeme primirje ostane na snazi, a i na granicama vladao je mir, jer je sultan vršio koncentraciju snaga radi rata s Perzijom.

Sklapanjem primirja i vođenjem mirovnih pregovora od 1553. do 1555. godine završene su vojne operacije u Slavoniji. Okolni sandžaci, a naročito požeški i novoformirani sandžak čazmanski, sveli su gotovo svu svoju aktivnost samo na učvršćenje stečenih pozicija. Centralna vlast zaokupljena ratom sa Perzijom nije ni pokušavala, a niti pokazivala mnogo volje da započne rat. Padom Virovitice i Čazme 1552. godine može se reći, da su Turci definitivno dobili bitku za Slavoniju, iako je ta borba trajala gotovo puna tri decenija. Daljnji ratovi i uzajamne provale poslije ovih osvajanja nisu dovele ni do kakvih teritorijalnih promjena. Privremena osvajanja pojedinih graničnih utvrda samo su časovito mijenjala već formiranu graničnu liniju. Poslije smrti sultana Sulejnama II. ofanzivna politika pograničnih sandžaka u Slavoniji bila je usmjerena najvećim dijelom na zapadni dio Hrvatske, dok je slavonska Krajina u tom razdoblju relativno pošteđena većih vojnih akcija. Ne samo to, nego i ekspanzivnost bosanskih paša vremenom sve više popušta, dok unutrašnje suprotnosti nezadrživo podrivavaju snage centralne vlasti. Nasuprot ovoj tendenciji, koja dovodi do opadanja turskih snaga, koje su istina još uvijek u vrlo velikom preimućstvu, sve čvršće izrasta i jača organizacija vojne krajine. Raspored pograničnih utvrda i razmještaj vojnih posada, koje su bile uvijek u stanju pripravnosti, omogućili su efikasniju obranu od daljnje najeзде Turaka. Odnos snaga zapadnog svijeta prema Turcima rastao je, iako vrlo sporo i uz ogromne napore, apsolutno u korist Zapada.

Granice formirane u Slavoniji poslije 1552. godine ostaju bez ikakve promjene sve do 1606. godine, naime do sklapanja žitvatoročkog mira. Granična linija turske Slavonije išla je tada odprilike ovako: od rijeke Drave ispod Vizvara pored Kloštra izbijajući preko Bilogore na Ciglarski potok, odatle Ciglarskim potokom do utoka u Čazmu, zatim Čazmom do utoka u Lonju, onda Lonjom izbijajući na Savu (vidi kartu V.).

Kroz čitavih pet decenija ova se granična linija ne mijenja. Poslije uspješne obrane Siska i poraza Hasan-paše Predojevića 1593. godine bili su Turci prisiljeni, da napuste dio Slavonije. Još prije, uoči ovih događaja, snažne protuakcije hrvatskih graničara pokazale su Turcima, da ne će moći održati Čazmu i Moslavinu. Sklapanjem žitvatoročkog mira napuštaju Turci definitivno i Čazmu i Moslavinu i povlače se na rijeku Ilovu. Novoformirana granična linija išla je tada ovako: od utoka Lonje u Savu do utoka Ilove u Lonju, zatim Ilovom do Velikih Zdenaca, izbi-

jajući preko Grubišnjog polja i Bilogore pored Kloštra na Dravu (vidi kartu VI.). Granica turske Slavonije postavljena 1606. godine ostaje bez ikakvih promjena sve do rata za oslobođenje Slavonije od Turaka 1683. godine.

BILJEŠKE

- ¹ U Klaićevoj Povijesti Hrvata navedeno je, da su Turci zauzeli Osijek 14. VIII. 1526. godine. Međutim neki historičari bili su skloni, da se taj datum pomakne za dva dana unaprijed t. j. na 16. augusta. Kontrolirajući izvore došli smo do uvjerenja, da ni jedna od tih datacija nije točna. Klaićeva datacija u toliko je točna, jer je zaista sultan Sulejman II. stigao u Osijek 14. augusta. U dnevniku sultana Sulejmana jasno stoji, da se je Osijek zajedno sa Erdutom predao još 8. augusta, dok je Sulejman stajao pod Ilokom. Hammer: Geschichte des Osmanischen Reiches, III. Band, p. 642, Suleimans Tagebuch; Pest 1828.
- ² Laszowski, Monumenta habsburgica I., p. 50
- ³ Ivić, Istorija Srba u Ugarskoj, p. 71, nota 14
- ⁴ Monumenta habsburgica I., p. 104, 105
- ⁵ Ibidem, p. 159
- ⁶ Dr. W. F. A. Behrnauer, Sulaiman Tagesbuch auf seinem Feldzuge nach Wien 1529., p. 9 Wien 1858.
- ⁷ Monumenta habsburgica I., p. 166
- ⁸ Sišić, Acta comitialia I., p. 184
- ⁹ Monumenta habsburgica I., p. 177
- ¹⁰ Ibidem, p. 185
- ¹¹ Ibidem, p. 184—187
- ¹² Acta comitialia I., p. 195, 196
- ¹³ Behrnauer, Tagebuch, p. 16
- ¹⁴ Ibidem, p. 14
- ¹⁵ Monumenta habsburgica I., p. 215
- ¹⁶ Ibidem, p. 220
- ¹⁷ Ibidem, p. 239
- ¹⁸ Acta comitialia I., p. 269
- ¹⁹ Ibidem, II., p. 466
Međutim, ova obavijest Stjepana Brodarića poslana iz Čazme kralju Ivanu Zapolji nije bila točna, jer Sulejman nije tada prošao kroz Osijek, nego je udario preko Požege, Gorjana i Pobosuća prema Beogradu. Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, III., p. 669
- ²⁰ Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, II., p. 94
- ²¹ Acta comitialia II., p. 472; Klaić, Povjest Hrvata, sv. III., dio I., p. 113
- ²² Ivić, Spomenici Srba u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, dio I., p. 143 izdala Matica Srpska knj. 36, 37, Novi Sad 1910.
- ²³ Ibidem, p. 145
- ²⁴ Monumenta habsburgica II., p. 286
- ²⁵ Ivić, Spomenici, p. 146
- ²⁷ Ivić, Spomenici, p. 147
- ²⁸ Monumenta habsburgica II., p. 389, 390
- ²⁹ Ibidem, p. 291
- ³⁰ Ibidem, p. 292
- ³¹ Ivić, Istorija Srba u Ugarskoj, p. 117, nota 25
- ³² Monumenta habsburgica II., p. 294
- ³³ Ivić, Spomenici, p. 148
- ³⁴ Ibidem, p. 149
- ³⁵ Ibidem, p. 162; Monumenta habsburgica II., p. 298
- ³⁶ Ibidem, p. 152
- ³⁷ Ibidem, p. 162
- ³⁸ Ibidem, p. 162, 163; Monumenta habsburgica II., p. 298
- ³⁹ Monumenta habsburgica II., p. 304

- 40 Ibidem, p. 298; Ivić, Spomenici, p. 162
- 41 Ibidem, p. 311
- 42 Ibidem, p. 313
- 43 Ibidem, p. 317
- 44 Ivić, Spomenici, p. 163
- 45 Kercselich B. A., De regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae notitiae praeliminares, p. 362
- 46 Monumenta habsburgica II., p. 329, 330
- 47 Ibidem, p. 330
- 48 Ibidem, p. 331
- 49 Acta comitialia II., p. 11
- 50 Ibidem, p. 12
- 51 Ibidem, p. 13
- 52 Ibidem, p. 14
- 53 Ibidem, p. 28, 29
- 54 Ibidem, p. 31, 32, 33
- 55 Ibidem, p. 35, 36
- 56 Ibidem, p. 37
- 57 Ibidem, p. 43—45
- 58 Ibidem, p. 45—49
- 59 Ibidem, p. 51
- 60 Hammer, o. c. II., p. 143
- 61 Acta comitialia II., p. 38
- 62 Ibidem, p. 56, 57
- 63 Ibidem, p. 79, 80
- 64 Ibidem, p. 86—91
- 65 Ibidem, p. 92—96
- 66 Ibidem, p. 96—100
- 67 Ibidem, p. 102
- 68 Ibidem, p. 103
- 69 Ibidem, p. 139—148
- 70 Monumenta habsburgica II., p. 350
- 71 Acta comitialia II., p. 99
- 72 Monumenta habsburgica II., p. 350
- 73 Ibidem
- 74 Kercselich, o. c., p. 362
- 75 Fraknoi V., Monumenta comitialia regni Hungariae, II., p. 235
- 76 Kercselich, o. c., p. 362
- 77 Acta comitialia II., p. 157—162
- 78 Ibidem, p. 171
- 79 Ibidem, p. 173—176
- 80 Ibidem, p. 180, 184, 185
- 81 Ibidem, p. 185—188
- 82 Ibidem, p. 188
- 83 Ibidem, p. 189—192
- 84 Istthuanffy, Regni hungarici historia, lib. XIII., p. 136
- 85 Monumenta habsburgica II., p. 378
- 86 Acta comitialia II., p. 204
- 87 Ibidem, p. 219
- 88 Ibidem, p. 221
- 89 Ibidem, p. 222, 223
- 90 Ibidem, p. 223, 224
- 91 Ibidem, p. 225
- 92 Ibidem, p. 226, 227
- 93 Ibidem, p. 228
- 94 Ibidem, p. 236—237
- 95 Ibidem, p. 238
- 96 Ibidem, p. 234
- 97 Ibidem, p. 233, 243
- 98 Ibidem, p. 244, 245
- 99 Ibidem, p. 244

- 100 Monumenta habsburgica II., p. 403
- 101 Ibidem, p. 418; Acta comitialia II., p. 249
- 102 Acta comitialia II., p. 251
- 103 Ibidem, p. 250
- 104 Ibidem, p. 261, 262
- 105 Ibidem, p. 263—265
- 106 Ibidem, p. 266
- 107 Monumenta habsburgica II., p. 441
- 108 Ibidem, p. 443
- 109 Fraknoi V., Monumenta comitialia regni Hungariae II., p. 130
- 110 Šišić, Acta comitialia II., p. 273, 274
- 111 Fraknoi V., Monumenta comitialia regni Hungariae, II., p. 136
- 112 Monumenta habsburgica II., p. 451
- 113 Acta comitialia II., p. 289
- 114 Ibidem, p. 285, 286
- 115 Monumenta habsburgica II., p. 459
- 116 Acta comitialia II., p. 463
- 117 Monumenta habsburgica II., p. 469, 471
- 118 Ibidem, p. 469
- 119 Ibidem, p. 481—483
- 120 Ibidem, p. 498
- 121 Acta comitialia II., p. 298
- 122 Gevay A., Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte, sv. XI., p. 17, 102; Monumenta habsburgica III., p. 28
- 123 Monumenta habsburgica III., p. 32
- 124 Ibidem, p. 32, 33
- 125 Ibidem, p. 491
- 126 Ibidem, p. 50
- 127 Ibidem, p. 71
- 128 Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio, I., p. 32
- 129 Monumenta habsburgica III., p. 103, 104
- 130 Acta comitialia II., p. 307—308
- 131 Monumenta habsburgica III., p. 106
- 132 Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio, I., p. 54
- 133 Pray G., Epistole precorum regni Hungariae, II., p. 131—132
- 134 Isthuanffy o. c., lib. XV., p. 159
- 135 Vramec, Kronika, Monumenta spec. hist. Slav. meridionalium, scriptores vol. V., p. 58
- 136 Monumenta habsburgica III., p. 100, 148, 151; Starine XVII., p. 180
- 137 Isthuanffy o. c., lib. XV., p. 160, 161; Starine XVII., p. 180, 182
- 138 Starine XVII., p. 186, 187
- 139 Ibidem
- 140 Ibidem, 188
- 141 Ibidem
- 142 Ibidem, p. 186
- 143 Acta comitialia II., p. 322
- 144 Monumenta habsburgica III., p. 171
- 145 Ibidem, p. 172
- 146 Starine XVII., p. 189, 190
- 147 Monumenta habsburgica III., p. 175
- 148 Isthuanffy o. c., lib. XVI., p. 169
- 149 Vramec o. c., p. 58
- 150 Starine XVII., p. 190
- 151 Monumenta habsburgica III., p. 179
- 152 Starine XVII., p. 190
- 153 Ibidem, p. 190; Monumenta habsburgica III., p. 180
- 154 Monumenta habsburgica III., p. 180, 181
- 155 Ibidem, p. 185
- 156 Starine XVII., p. 191
- 157 Monumenta habsburgica III., p. 189

- 158 Ibidem, p. 193, 194
- 159 Ibidem, p. 194
- 160 Ibidem, p. 195
- 161 Acta comitialia II., p. 325, 326
- 162 Ibidem, p. 328
- 163 Ibidem, p. 328, 329
- 164 Ibidem, p. 329—331
- 165 Ibidem, p. 332
- 166 Monumenta habsburgica III., p. 238, 239
- 167 Isthuanffy o. c. lib. XVI., p. 169; Starine XVII., p. 191
- 168 Starine XVII., p. 191
- 169 Ibidem
- 170 Isthuanffy o. c. lib. XVI., p. 169
- 171 Starine XVII., p. 191
- 172 Ibidem, p. 191, 192
- 173 Ibidem, p. 194
- 174 Vramec o. c., p. 58
- 175 Starine XVII., p. 192, 193
- 176 Ibidem, p. 195
- 177 Ibidem
- 178 Ibidem, p. 197
- 179 Ibidem
- 180 Ibidem
- 181 Ibidem, p. 196, 197
- 182 Acta comitialia II., p. 332, 333
- 183 Ibidem, p. 334, 335
- 184 Starine XVII., p. 198
- 185 Ibidem, p. 199
- 186 Ibidem
- 187 Ibidem
- 188 Hammer o. c. II., p. 202
- 189 Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio I., p. 128, 129
- 190 Klaić, Povjest Hrvata sv. III., dio I., p. 178
- 191 Acta comitialia II., p. 370, 371
- 192 Theiner A., Vetera monumenta Slavorum Meridionalium II., p. 33
- 193 Monumenta habsburgica III., p. 425
- 194 Theiner A., Vetera monumenta II., p. 33
- 195 Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio I., p. 163
- 196 Theiner, Vetera monumenta II., p. 34
- 197 Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio I., p. 164
- 198 Ibidem, p. 165
- 199 Ibidem
- 200 Isthuanffy o. c. lib. XIX., p. 216, 217
- 201 Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio I., p. 163
- 202 Vramec o. c., p. 59
- 203 Isthuanffy o. c. lib. XIX., p. 217
- 204 Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio I., p. 166, 167
- 205 Ibidem, p. 167
- 206 Isthuanffy o. c. lib. XIX., p. 216
- 207 Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio I., p. 169
- 208 Klaić, Povjest Hrvata sv. III., dio I., p. 188
- 209 Monumenta habsburgica III., p. 428
- 210 Ibidem, p. 429
- 211 Ibidem, p. 434
- 212 Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio I., p. 177—179
- 213 Monumenta habsburgica III., p. 437, 438
- 214 Ibidem, p. 441
- 215 Ibidem, p. 442, 443

²¹⁶ Ibidem, p. 445²¹⁷ Acta comitialia II., p. 374—379²¹⁸ Barabas S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio I., p. 180, 181²¹⁹ Vramec o. c., p. 60²²⁰ Starine XVII., p. 204—213²²¹ Klaić, Povjest Hrvata sv. III., dio I., p. 195; Rad 71, p. 3

DIE TÜRKISCHEN EROBERUNGEN IN SLAVONIEN 1526.—1552.

Die Kriegsgeschichte Slavoniens während der Zeit des türkischen Ansturms ist noch immer lückenhaft und nicht genügend erforscht. In historischen Abhandlungen auch der neueren Zeit werden für einzelne Ortschaften Slavoniens ungenaue oder falsche Daten angeführt, wann sie unter türkische Herrschaft gelangt sind, ja manchmal sogar auch für jene Ortschaften, für die die offizielle Historiographie diese Daten schon längst festgestellt hat. Auf Grund des bisher veröffentlichten Quellenmaterials ist der Autor bemüht einzelne Tatsachen festzustellen und ein einheitliches und abgerundetes Bild dieser Eroberungszüge der Türken in Slavonien als Beitrag zu einer besseren Kenntniss der Vergangenheit Slavoniens im XVI. Jahrhundert zu geben.

Im Kriegszuge des Jahres 1526 erobert Sulejman II. den östlichen Teil Sirmiens, ferner die Befestigungen an den Ufern der Donau und der Drau bis Osijek. Osijek übergibt sich ohne Widerstand am 8. August. Hier läßt Sulejman eine Brücke bauen und setzt das Heer über die Drau. In Sirmien bleibt nur Morović frei, und als Schutz des östlichen Teils Slavoniens die Befestigungen in Nijemci und Ivankovo. Während des Feldzuges im Jahre 1529 erobern die Türken den Ort Nijemci, und am Anfang des Jahres 1530 auch Morović. Die Grenze von Türkisch-Slavonien lief damals längs des Bosuts von seiner Mündung in die Save bis Vinkovci, und stieß, den Ort Korod umgehend, oberhalb Osijek auf die Drau. (Siehe Karte I.).

Gegen Ende d. J. 1530 schaffen die Türken durch die Eroberung von Kobaš einen Brückenkopf an der Save. Zur gleichen Zeit wütet in Slavonien ein heftiger Bürgerkrieg zwischen den Anhängern der Prätendenten auf den ungarisch-kroatischen Thron, Ivan Zapolja und Ferdinand von Habsburg. Die Türken nützen diese Zustände aus und ihre Trupps dringen ungehindert auf Raubzüge in Slavonien ein und vernichten systematisch die ökonomischen Grundlagen für eine organisierte Verteidigung Slavoniens. Trotz des Krieges Sulejmans II. im Jahre 1532 und der herrschenden Verhältnisse in Slavonien bleibt die Grenze unverändert bis zum J. 1536, als Slavonien tatsächlich zum ersten Male erobert wurde. Anfangs Juli 1536, nachdem alle Vorbereitungen getroffen waren und die Truppen sich konzentriert hatten, begannen die Türken den Ansturm. Das türkische Heer bewegte sich in zwei Hauptkolonen. Eine Kolone führte der Sandschak von Smederevo Mehmedbeg an, und die andere der Sandschak von Bosnien, Huzrevbeg. Die Kolone des Mehmedbeg bewegte sich von Morović und Nijemci längs der beiden Ufer des Bosuts in der Richtung gegen Ivankovo, Đakovo, Gorjani, Podgorač und Orahovica. Ein Zweig dieser Kolone drang in der Richtung Brod vor und der andere über Osijek durch das Drautal gegen Podravska Moslavina und Sopje. Die Kolone des bosnischen Sandschaks Huzrevbeg teilte sich nach der Einnahme Brods und nach der Überschreitung der Save in mehrere Zweige, die in verschiedenen Richtungen vorrückten: die erste in der Richtung Dubočac, Stara Gradiška, Cernik, Jasenovac, die zweite in der Richtung Đakovo und Gorjani und die dritte in der Richtung Požega, Orahovica. Diesen Streitkräften schlossen sich auch die Militärformationen aus Kobaš an. (Siehe Karte II.).

Die Streitkräfte Mehmedbegs nehmen Ivankovo, Cerna, Gradište und das ganze Gebiet zwischen dem linken Bosutufer und der Save ein, ferner Đakovo, Gorjane, Podgorač, und treffen irgendwo zwischen Đakovo und Babina Greda mit dem Heere Huzrevbeg zusammen.

Ein Teil der Kräfte, die nach Osijek geschickt worden war, dringen im Drautal vor, nehmen Sv. Đurađ ein und besetzen die ganze Drauniederung fast bis Podravska Moslavina und Sopje. Die in Brod und Kobaš verteilten Truppen Huzrev-

begs nehmen alle Befestigungen längs der Save ein; stromaufwärts Dubočac, Stara Gradiška, Cernik, Subotskigrad, Jasenovac und dringen gegen Kraljeva Velika vor; stromabwärts nehmen sie Trnjane, Novigrad, Jaruge, Garčin und Babina Greda. Die Zentralstreitkräfte erobern Dubovac, Zdenca (bei Brod), Drenovac, Pleternica und stoßen gegen Požega und Orahovica vor. Am Anfang des Jahres 1537 nimmt Mehmedbeg auch Požega (15. I.) und Kaptol bei Požega (25. I.) ein. Nach dem erfolglosen Feldzuge Katzianers im Jahre 1537 besetzen die Türken Korod in der Nähe von Osijek, sowie auch das Kastell Sopje an der Drau. In den folgenden Jahren blieb Slavonien von größeren Einfällen der Türken verschont, es wurde nur um Jasenovac herum gekämpft. Im J. 1538 befreien die Kastellane von Novska und Subocka, die im Besitze der Freiherrn Svetački (Zempche) standen, mit Hilfe des Tomo Nadaždi Jasenovac. Das Banalheer baut es wieder auf, aber 1540 wird es abermals zerstört. Im Oktober desselben Jahres übergibt sich Krsto Svetački zusammen mit seinen Burgen Novska, Subocka, Britvičevina und wahrscheinlich auch Oporovac den Türken. Die Grenze gegen die Türken in Slavonien lief zu der Zeit von Jasenovac an der Save bis Kraljeva Velika, Međurić, Bijela Stijena, Pakrac, Bijela, Dobra Kuća, Stupčanica, Vučin, Drenovac, Orahovica und Našice, und von Našice gegen Valpovo durch das Drautal, die Kastelle Sv. Đurađ, Moslavina und Sopje umgehen um oberhalb Sopje an die Drau zu stoßen. Diese Grenzlinie war schon 1537 festgelegt, nur mit einer geringen Veränderung, die durch den Fall von Korod und die Übergabe von Novska, Subocka, Britvičevina und Oporovac entstanden ist. (Siehe Karte III.).

Während des Feldzuges gegen Buda im J. 1541 fällt Našice in türkischen Besitz und im folgenden Jahre 1542 erobert Muradbeg Orahovica, Mikleuš und Drenovac. Die Schere, die schon 1536 zwischen den Abhängen des Papuk und der Drau gebildet worden war, beginnt sich immer mehr zusammenzuziehen. Noch im Sommer d. J. 1542, als sich Ferdinand auf einen Feldzug gegen Buda vorbereitete, trafen Nachrichten ein, daß Sulejman abermals Kriegsvorbereitungen treffe. Im Frühling, am 26. April 1543, verließ Sulejman Drinopolje, aber schon vorher fielen die Türken unter Ulama-Pascha aus Bosnien in Slavonien ein. Ihm schloß sich Muradbeg, der Sandschak von Požega, an. Bei dieser Gelegenheit eroberte Ulama die Orte Bijela Stijena, Vučin, Stupčanica und scheinbar auch Dobra Kuća, Bijela und Sirač. Von da aus wendete er sich zusammen mit Muradbeg gegen die Drau, wo sie Valpovo belagerten. Valpovo mußte sich nach einer fast zweimonatigen Belagerung am 23. Juni 1543 übergeben. Fast zur gleichen Zeit traf auch Sulejman II. vor Osijek ein, wo er die Drau überschritt und nach Ungarn ging. Auf dem Rückweg von dem Feldzuge, während der Landtag in Banjska Bistrica über die Verteidigung des Landes berierte, eroberte Muradbeg anfangs November die Befestigung Brezovica zwischen Virovitica und Vaška, indem er diesen günstigen Moment ausnützte.

Durch diese Eroberungen des Ulama-Pascha und Muradbeg im Frühling und im Spätherbst 1543 in Slavonien, wurde die Schere, die zwischen den Abhängen des Papuk und der Bilogora und der Drau gebildet worden war, gänzlich geschlossen. Das Gebiet zwischen der Drau, dem Papuk und der Bilogora war nun endgültig fest in türkischer Macht. In der Drauebene waren von den bedeutenderen Befestigungen nur Virovitica, und in der Saveebene Kraljeva Velika übriggeblieben.

Die Grenzlinie gegen die Türkei lief derzeit in Slavonien von der Mündung der Lonja in die Save, gegen Kraljeva Velika und Međurić, von Međurić gegen Pakrac, und von Pakrac und Čaklovac auf Kreštelovac und Zdenca, wo sie über die Bilogora führte und zwischen Virovitica und Brezovica auf die Drau stieß. (Siehe Karte IV.).

Im Jahre 1544 setzten die Türken den Krieg in Slavonien fort. Ulama-Pascha und Muradbeg eroberten Kraljeva Velika, und nach kurzer Ruhepause Međurić und Čaklovac, ferner besetzen sie das verlassene Pakrac und wahrscheinlich auch Kreštelovac. Im folgenden Jahre, 1545, überfielen Ulama-Pascha und der Sandschak von Požega Sv. Križ (a. Obed) und Čazma und zogen nach der Plünderung dieser Ortschaften gegen Moslavina, das sie auch einnehmen. Von dort wendeten sie sich gegen Ustilonja, wo sie aber zurückgeschlagen wurden.

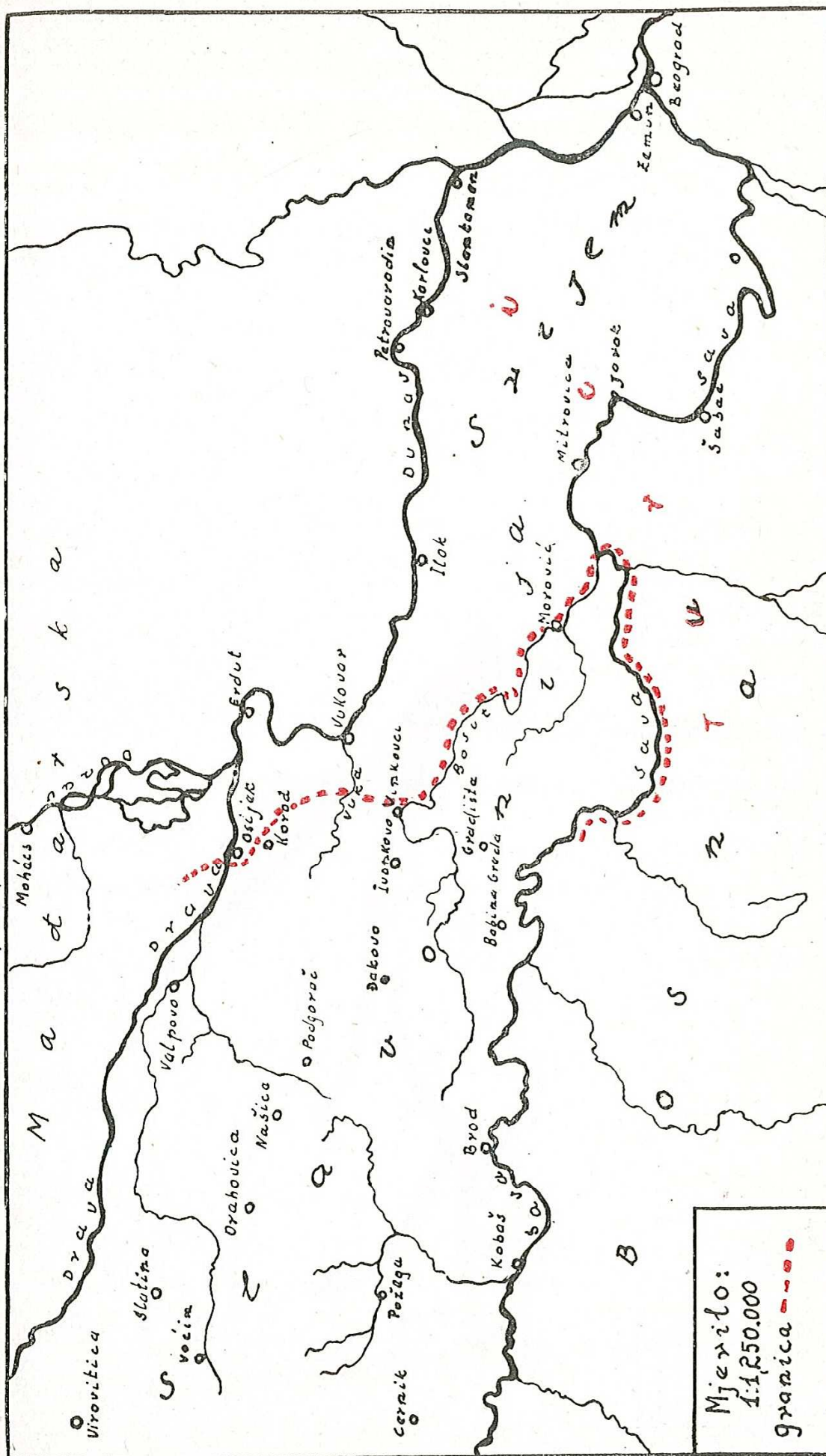
Nach Beendigung dieser Feldzüge und Abschluß der Friedensverhandlungen traten in Slavonien einige verhältnismäßig ruhige Jahre ein, obzwar es an den Grenzen oft kleinere Gefechte gab. Schon im J. 1550 zogen sich wieder drohende

Wolken über Slavonien zusammen. Ein neuer Krieg mit den Türken wurde bald unvermeidlich. Den unmittelbaren Anlaß dazu bildeten die Verhältnisse in Erdelj und die Absicht Ferdinands die Erdeljer Frage zu seinen eigenen Gunsten zu lösen. Die immer häufigeren Berichte aus den Jahren 1551 und besonders 1552 verkündeten, daß die Türken ernstliche Vorbereitungen für einen neuen Überfall auf Slavonien treffen. Der Banus Nikola Zrinski war verständigt worden, daß die Türken Kostajnica, Sisak oder Ustilonja zu überfallen beabsichtigten, aber gegen seine Erwartungen drang plötzlich Ulama-Pascha in die Drauebene (Podravina) ein und eroberte nach einigen Tagen am 2. VIII. 1552 Virovitica und zerstört Kloštar. Bei Đurđevac zurückgeschlagen, wendete sich Ulama gegen Čazma und nahm es auch ein. Erschreckt durch den Fall von Čazma zündeten die Hüter von Dubrava ihr Kastell an und zerstörten es. Ein ähnliches Geschick ereilte auch Ustilonja, das bis zu dieser Zeit den Vorposten von Sisak bildete. Mit der Einnahme von Virovitica und Čazma beendeten die Türken endgültig die Eroberung Slavoniens.

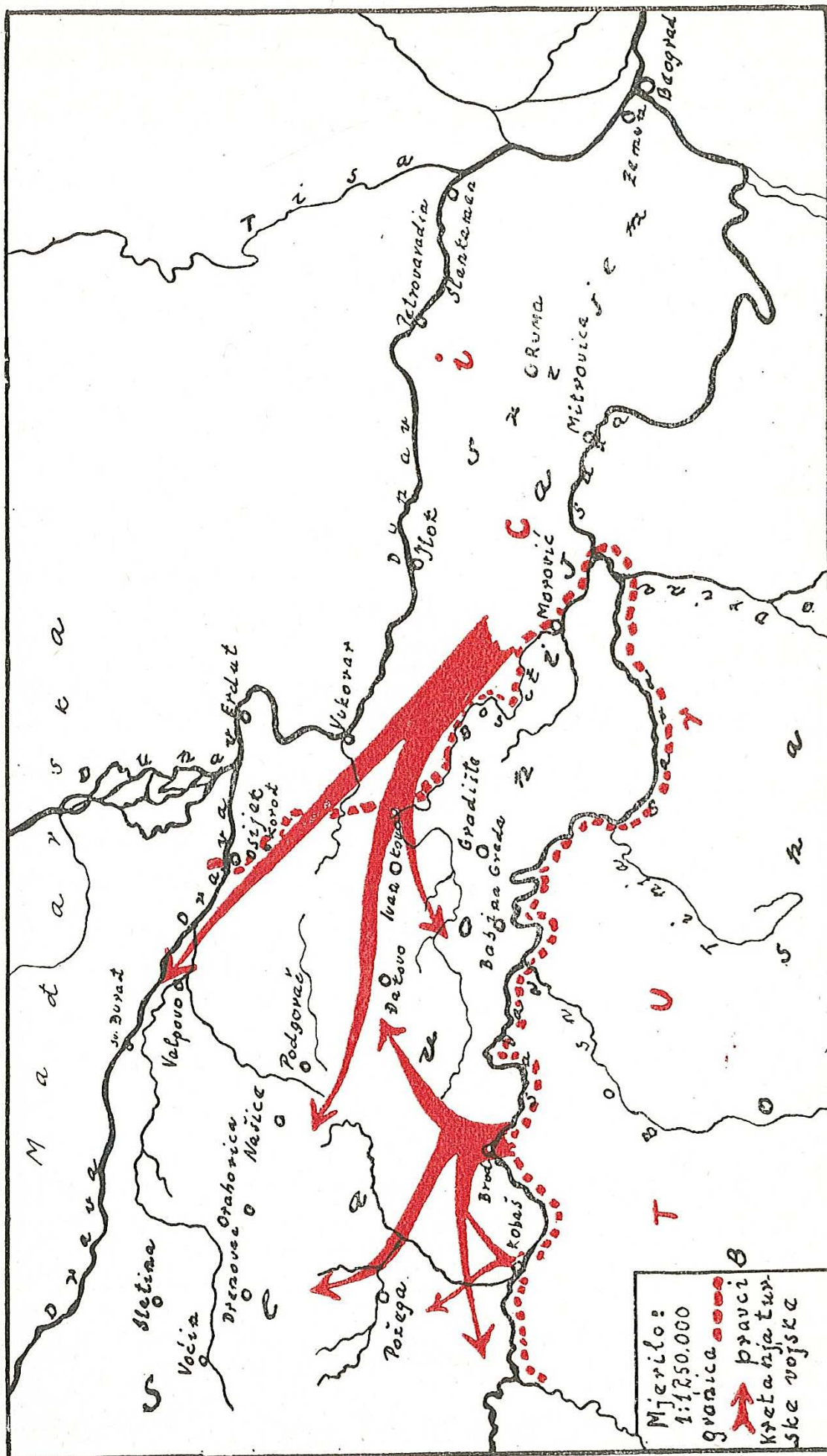
Die Grenzlinie lief nun von der Drau unterhalb Vizvár neben Kloštar über die Bilogora, den Ciglarski potok (Bach) entlang bis zur Mündung in die Čazma, ferner an der Čazma bis zur Lonja und dann weiter an der Lonja bis an die Save. (Siehe Karte V.).

Durch volle fünf Jahrzehnte ändert sich diese Grenzlinie nicht, nach Abschluß des Friedens in Žitva 1606 geben die Türken endgültig Čazma und Moslavina auf und ziehen sich bis auf die Ilova zurück. Die neugebildete Grenze lief dann von der Mündung der Lonja in die Save bis zur Mündung der Lonja in die Ilova, ferner an der Ilova bis Veliki Zdenci um über Grubišno polje und die Bilogora neben Kloštar an die Drau zu stoßen. (Siehe Karte VI.).

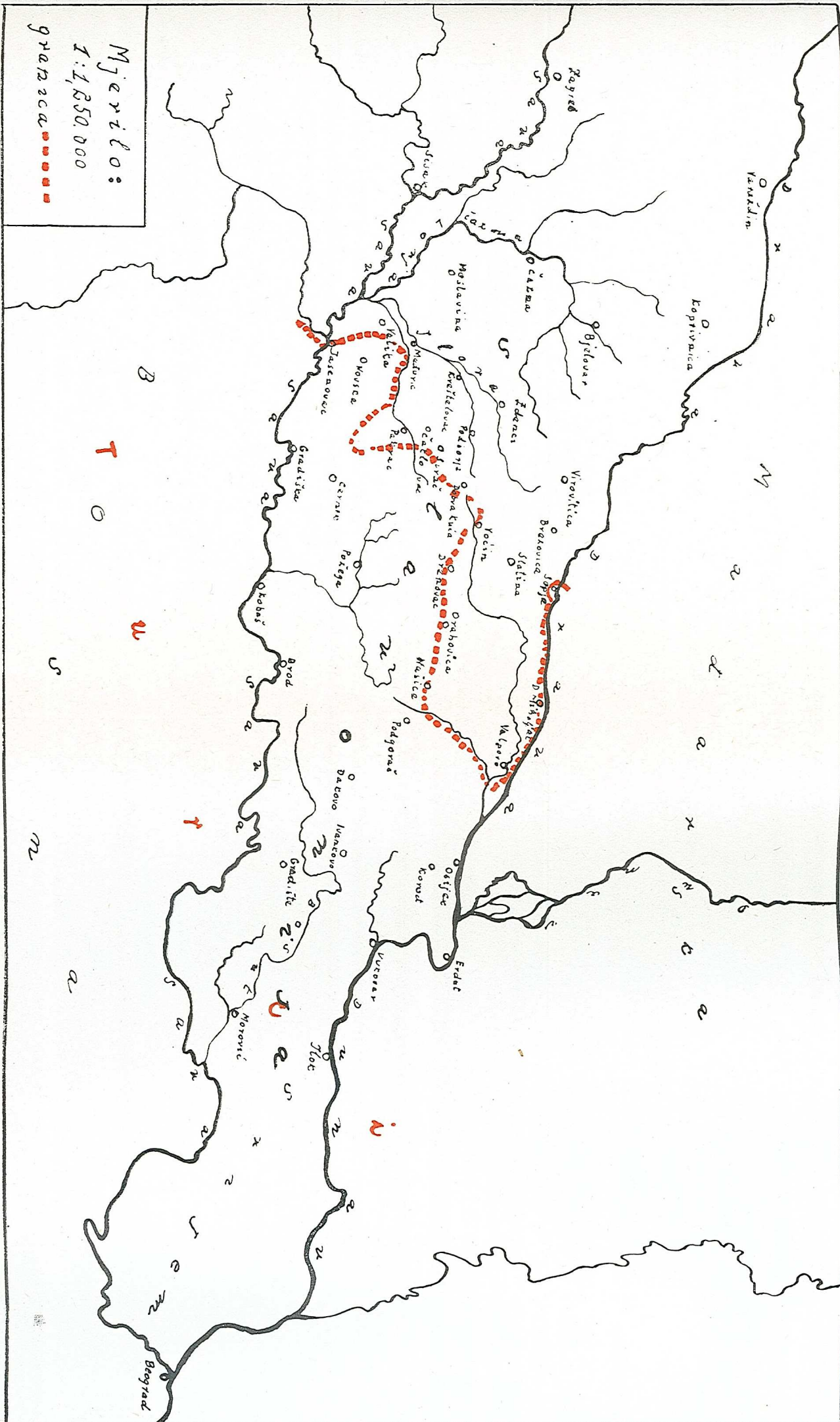
Die im Jahre 1606 festgelegte Grenze Slavoniens bleibt bis zum Kriege zur Befreiung Slavoniens von den Türken im J. 1683 unverändert.

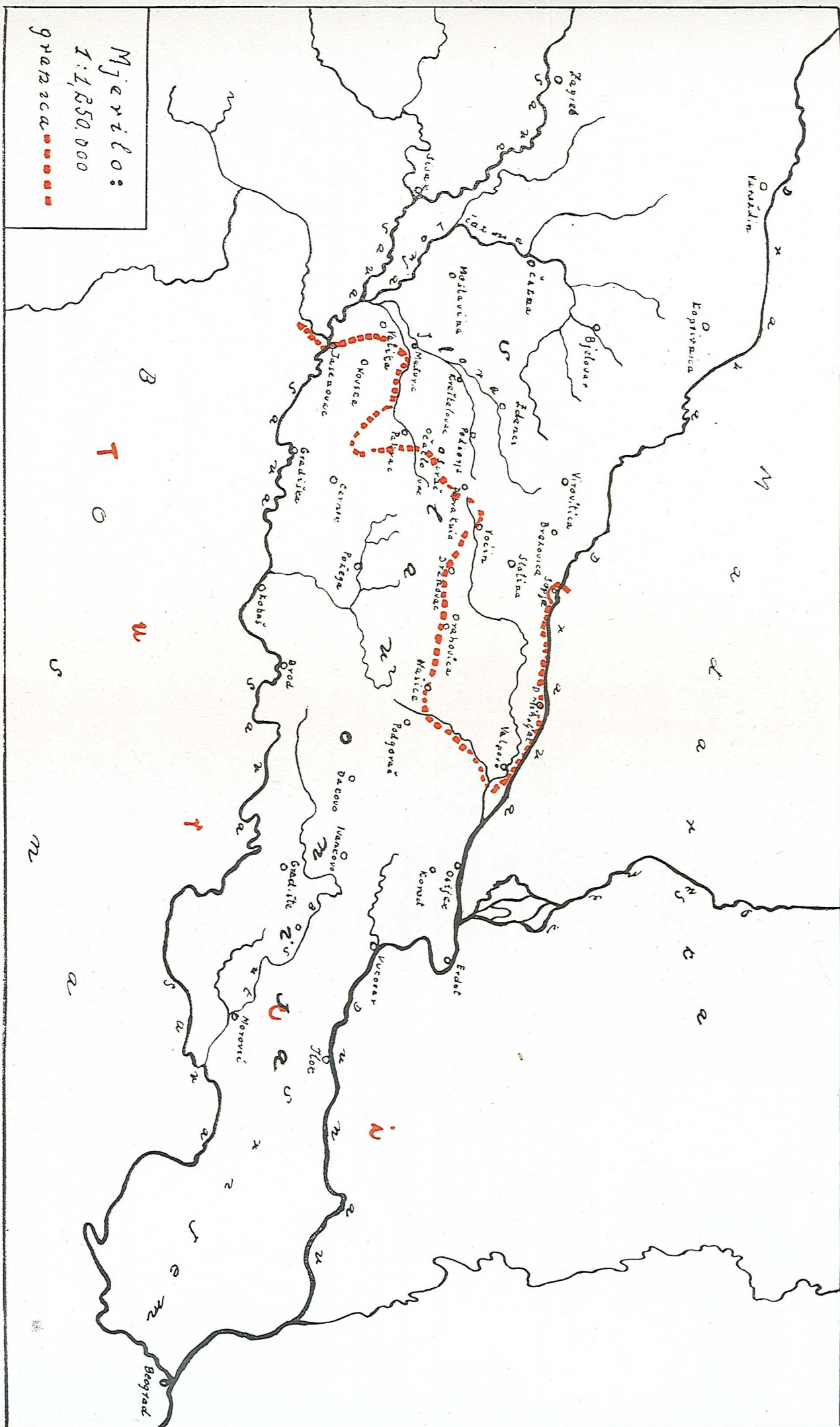
I. Karta turske Slavonije 1530. godine.

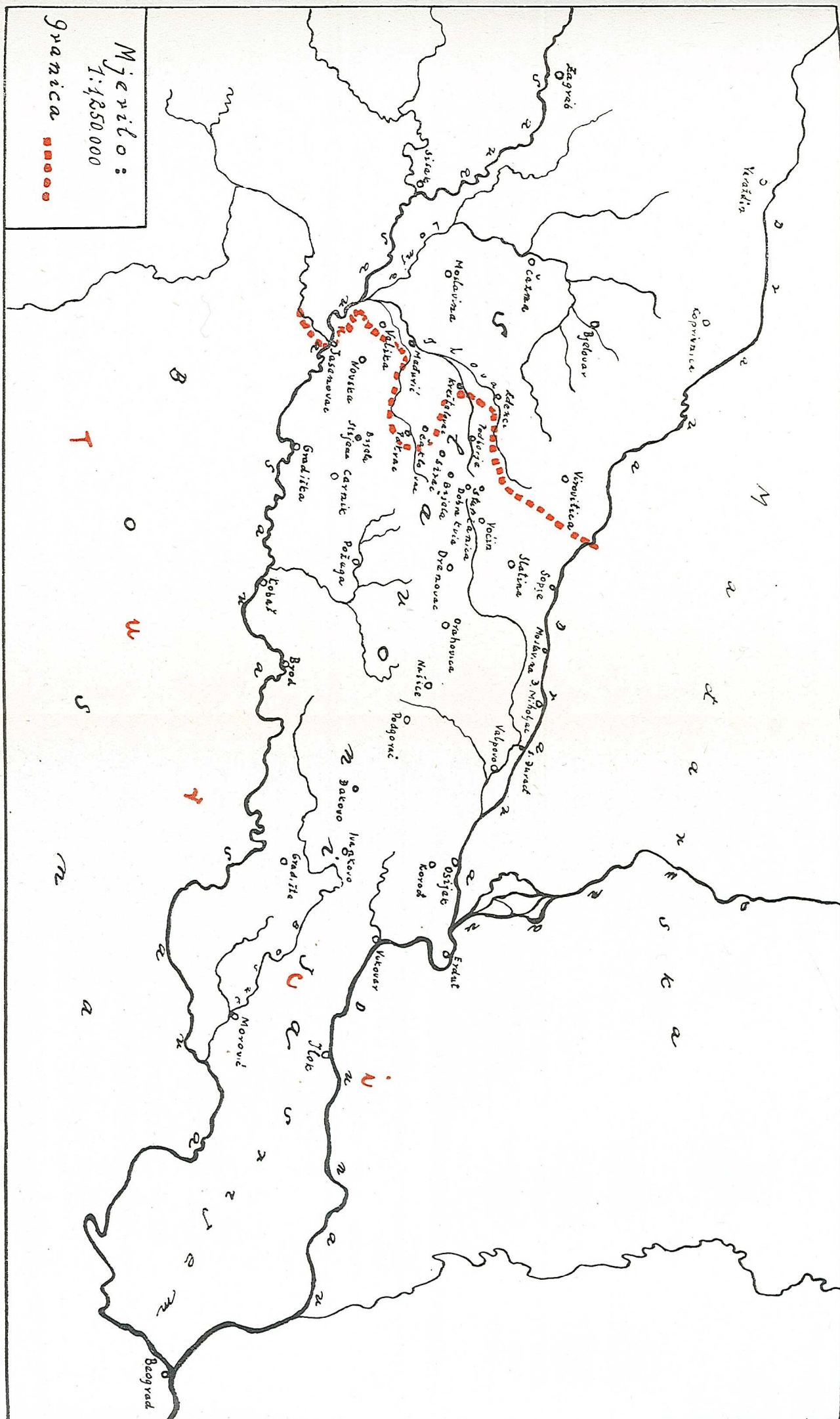
II. Vojne operacije Turaka u Slavoniji 1536. godine.

III. Karta turske Slavonije 1540. godine.

III. Karta turske Slavonije 1540. godine.

IV. Karta turske Slavonije 1543. godine.

